

FINAL REPORT

of the

International Commission on the Holocaust in Romania

Presented to Romanian President Ion Iliescu

November 11, 2004
Bucharest, Romania

<p>NOTE: The English text of this Report is currently in preparation for publication.</p>
--

DISTORSIONAREA, NEGAREA ȘI MINIMALIZAREA HOLOCAUSTULUI ÎN ROMÂNIA POSTBELICĂ

Introducere

Acest capitol analizează diferitele forme ale distorsionării, negării și minimalizării Holocaustului în România postbelică (sub forma trivializării prin comparație, vezi *infra*), iar în final cuprinde o succintă prezentare a începuturilor confruntării cu moștenirea trecutului în perioada post-comunistă. Trebuie subliniat, de la bun început, că această analiză pornește de la definiția Holocaustului acceptată ca fiind de autoritate de către membrii Comisiei la scurt timp după înființarea ei, mai precis definiția formulată de Muzeul Memorial al Holocaustului din capitala Statelor Unite. Această definiție¹ nu lasă loc interpretărilor care pun la îndoială participarea *statal-organizată* a României la genocid – România numărându-se, în timpul celui de-al doilea război mondial, printre *aliații și colaboratorii Germaniei naziste* care au avut și au implementat un *plan sistematic de persecutare și anihilare* a populației evreiești din teritorii aflate sub controlul nemijlocit al statului român. În cazul specific românesc, o altă „populație-țintă” supusă sau destinată genocidului a fost minoritatea rromilor.

Analiza de față utilizează o conceptualizare adusă la zi din perspectiva studiilor recente asupra Holocaustului, în general, și asupra interpretărilor la care acest genocid este supus, în special. Conceptele-cheie utilizate – distorsionare, negaționism și trivializare prin comparație – necesită clarificări, pe care le oferim în cele ce urmează.

Termenul de *distorsionare* desemnează operațiunea de modificare a datelor realităților istorice în scopuri politice și propagandistice. Deși nu este strict necesar limitat la perioada comunistă, conceptul de „distorsionare” se referă în special la această perioadă, una în care toată producția istoriografică s-a aflat sub controlul cenzurii politice. Este interesant, din acest punct de vedere, a se constata că în timp ce definiția Holocaustului utilizată se referă la participarea „statal-organizată” la genocid, studii mai

¹ „The Holocaust is the state-sponsored systematic persecution and annihilation of European Jewry by Nazi Germany, its allies and collaborators between 1933 and 1945. Jews were the primary victims – six million were murdered; Roma and Sinti (Gypsies), people with mental and physical disabilities, and Poles were also targeted for destruction or decimation for racial, ethnic, or national reasons. Millions more, including homosexuals, Jehovah's Witnesses, Soviet prisoners of war, and political dissidents, also suffered grievous oppression and death under Nazi Germany”. A se vedea www.ushmm.org/museum/council/mission.php.

recente asupra felului în care Holocaustul a fost ignorat și/sau distorsionat în funcție de interese politice sub regimurile comuniste vorbesc de o „uitare statal-organizată”².

A doua precizare se refera la *negaționism*, termenul fiind preferat celui larg folosit de „revizionism”. Motivul principal ține de faptul că majoritatea celor care falsifică, distorsionează sau relativizează realitățile Holocaustului se autodesemnează ca „revizionisti”, pentru a căpăta astfel respectabilitate – ținând cont că, până la urmă, revizuirea istoriografică este un act legitim și mereu necesar în activitatea istoricilor. În cazul negaționistilor, nu avem însă de-a face cu reexaminarea faptelor istorice deja cunoscute sau cu o critică întemeiată a unor interpretări anterioare, ci cu o încercare, mai mult sau mai puțin explicită, de a tăgădui Holocaustul. „Revizionismul” este un alibi, un eufemism, utilizat în antifrază, pentru acest act de negare. În consecință, socotim justificată critica termenului „revizionism” făcută de cercetători precum Deborah Lipstadt sau Michael Shermer și Alex Grobman³ și optăm pentru „negaționism”, deoarece acest din urmă termen desemnează cu mai mare precizie intenția și semnificația reală a rescrierii „revizioniste” a istoriei.

Negaționismul este definit aici drept tăgăduirea existenței Holocaustului și/sau negarea participării la genocid a unor largi segmente ale propriei națiuni. Negarea poate fi directă și generalizantă sau indirectă și/sau particularistă.

Spectrul negaționismului este larg. Se pot distinge în cadrul acestuia mai multe categorii și subcategorii. Prima categorie este formată de negaționismul *integral*, a cărui caracteristică constă în respingerea a însăși existenței Holocaustului. În România, ca, de altfel, și în alte țări ex-comuniste, negaționismul integral este, în totalitatea sa, „importat” din Occident și nici unul dintre argumentele adepților săi nu aduce măcar o singură notă de originalitate⁴. Influențele negaționismului integral de import occidental se fac simțite nu numai asupra categoriei autohtone corespondente, ele apărând și în argumentația altor forme de negaționism. De altfel, trebuie precizat că distincțiile făcute

² De exemplu, pentru cazul Slovaciei: Shari J. Cohen, *Politics Without a Past: The Absence of History in Postcommunist Nationalism*, Durham, Duke University Press, 1999, p. 85-118.

³ A se vedea Deborah Lipstadt, *Denying the Holocaust: The Growing Assault on Truth and Memory*, New York, Plume, 1994; Michael Shermer, Alex Grobman, *Denying History: Who Says the Holocaust Never Happened and Why Do They Say It?*, Berkeley, University of California Press, 2000. A se vedea, de asemenea, Michael Shafir, *Ex Occidente Obscuritas: The Diffusion of Holocaust Denial from West to East*, „Studia Hebraica”, vol. 3, 2003, p. 23-82, în special p. 23-63.

⁴ A se vedea Michael Shafir, *op. cit.*, precum și idem, *Între negare și trivializare prin comparație: negarea Holocaustului în țările post-comuniste din Europa Centrală și de Est*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 33-47.

au, în primul rând, valoare euristică. În practică, în aceeași argumentație se pot regăsi mai multe forme de negaționism.

Cea de-a doua categorie este formată de negaționismul *deflectiv*. Spre deosebire de negaționismul integral, negaționismul deflectiv acceptă existența Holocaustului, dar membrii acestei categorii canalizează culpabilitatea în câteva direcții posibile. Se poate face distincția între câteva subcategorii de negare deflectivă, în funcție de ținta acesteia. Prima subcategorie, cea mai previzibilă, o constituie deflectarea culpabilității asupra germanilor în mod exclusiv. Cea de-a doua adăuga deflexiunii grupuri prezentate ca fiind marginale, accidente ne semnificative, aberații nereprezentative în cadrul propriei națiuni – de exemplu, legionarii. În fine, evreii înșiși devin ținta culpabilizării în cea de-a treia subcategorie. În cadrul acesteia din urmă, putem face câteva distincții adiționale, în funcție de principalul argument folosit. Acestea sunt următoarele: a) argumentul deicidal, potrivit căruia Holocaustul a fost prețul plătit de evrei pentru răstignirea lui Christos; b) argumentul conspiraționist, potrivit căruia Hitler a fost el însuși produsul puterii evreiești; c) argumentul defensionist, care susține că evreii l-au forțat pe Hitler să ia măsuri legitime de autoapărare; d) argumentul reactiv, potrivit căruia lipsa de loialitate a evreilor față de țara în care trăiau ar fi provocat o reacție de răspuns; e) în sfârșit, argumentul care poate fi denumit incriminant, potrivit căruia evreii înșiși ar fi fost autorii Holocaustului.

O a treia categorie este formată de negaționismul *selectiv*. Acesta este un hibrid între negaționismul integral și cel deflectiv. El neagă integral Holocaustul – dar negația este aplicată *numai cazului specific* al propriei țări. Cu alte cuvinte, negaționismul selectiv acceptă existența Holocaustului *în alte locuri*, dar neagă *participarea* membrilor propriei națiuni la implementarea acestuia. Avem de a face, în acest caz, cu o combinație a cărei menire este, pe o parte, integral-negaționistă în ceea ce privește participarea membrilor propriei națiuni la Holocaust, și, pe de altă parte, deflectiv-negaționistă atunci când sunt indicați responsabilii pentru genocid. Cu alte cuvinte, negaționismul selectiv este, totodată, un negaționism particularist. Dacă există un rol deosebit jucat de negaționismul românesc, performanța se înregistrează pe această scenă, a negaționismului selectiv. Ea nu este singulară, dar este, totuși, remarcabilă.

Lămuririle pe care le datorăm pentru forma de minimalizare a Holocaustului analizată aici, denumită *trivializare prin comparație*, vor fi date în secțiunea rezervată acestui subiect.

Deformarea și ocultarea Holocaustului în perioada comunistă

În perioada comunistă, în România, ca și în celelalte state est-europene, istoria Holocaustului a fost ignorată sau distorsionată, în ciuda retoricii antifasciste din propaganda oficială. Explicațiile pentru aceasta sunt multiple. Ne oprim asupra câtorva.

În primul rând, ideologia comunistă se afla în incapacitate structurală de a trata natura regimurilor fasciste și evoluția lor. Definiția general impusă a „fascismului” a rămas până aproape de sfârșitul regimului comunist cea formulată de Gheorghe Dimitrov în 1935, în raportul său la Komintern, conform căreia regimurile „fasciste” nu erau altceva decât „dictatura fățiș teroristă a elementelor celor mai reacționare, șovine și imperialiste ale capitalului financiar”⁵. Așa cum observa istoricul István Deák, „o ideologie care consideră problemele etnice și religioase ca nefiind altceva decât deghizări ale conflictului de clasă nu poate trata adecvat un proces istoric care avea ca scop exterminarea tuturor membrilor unui anumit grup, fie ei progresiști sau reacționari, fie ei exploatați sau exploatați”⁶.

În al doilea rând, „antifascismul” nu se constituia într-o critică precisă a ideologiei și regimurilor fasciste, ci reprezenta, după cum a demonstrat temeinic François Furet, interfața unei ample strategii de putere, utilizată în comunizarea Europei de Est⁷. Definiția dimitrovistă era construită pentru a situa fascismul la polul opus comunismului, iar războiul a întipărit în imaginarul perioadei, cel puțin în partea de Est a continentului, scena ideologică a luptei fascism-comunism, deși ea se baza pe o logică binară simplistă. Victoria Uniunii Sovietice a consacrat această logică, victoria militară fiind tradusă ca victorie a comunismului în fața fascismului, iar unul dintre efecte a fost că, din acel moment, comuniștii nu au mai recunoscut altcuiva poziția de adversar și victimă principală a fascismului⁸.

În al treilea rând, după război au ieșit la iveală din nou complicitatea și afinitatea dintre cele două „isme”. După cum se știe, Uniunea Sovietică, unde antisemitismul,

⁵ Georgi Dimitroff, *The United Front Against War and Fascism: Report to the Seventh World Congress of the Communist International 1935*, New York, Gama, 1974, p. 7.

⁶ István Deák, *Anti-Semitism and the Treatment of the Holocaust in Hungary*, în: Randolph L. Braham (ed.), *Anti-Semitism and the Treatment of the Holocaust in Postcommunist Eastern Europe*, New York, Columbia University Press, 1994, pp. 99-124. Citatul, la p. 118.

⁷ François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, Humanitas, București, 1996, *passim*. Pentru cazul României, a se vedea Ovidiu Buruiană, *Antifascism și naționalism ca pretexte în strategia de comunizare a României*, „Xenopoliana”, anul VII, nr. 1-2, 1999, p. 1-16.

⁸ François Furet, *op. cit.*, p. 377, 389, 417.

interzis oficial, era în fapt stimulat și răspândit, nu a acordat mai deloc atenție suferinței evreilor, dimpotrivă, sovieticii mergând până la interzicerea oricărei pomeniri a masacrelor de evrei ruși, bieloruși sau ucraineni pe monumentele care comemorează crimele naziste săvârșite pe teritoriul sovietic. *Cartea neagră* – o colecție de mărturii privind tragedia evreilor, editată de Ilya Ehrenburg și Vasili Grossman, cu sprijinul Comitetului Evreiesc Antifascist – a fost interzisă la scurt după ce a fost finalizată, în 1946, și tradusă fragmentar în limbile engleză și română⁹. Sovieticii au fost cei care au eliberat lagărul de la Auschwitz, în ianuarie 1945, dar timp de mai multe luni au menținut tăcerea, iar când au fost somați de englezi să dezvăluie ce au găsit acolo, comunicatul oficial al Moscovei vorbea, ocultând dimensiunea rasială a crimei, de „patru milioane de cetățeni morți la Auschwitz”¹⁰.

Atunci când martiriul evreilor nu se pierdea în martiriul umanității în general, se pierdea în cel al națiunilor. Uitarea genocidului evreilor a fost încurajată de sovietici în statele est-europene mai ales că multe dintre ele fuseseră parte a proiectului genocidar¹¹. Moscova nu a adoptat un discurs acuzator în această privință, pentru a nu-și atrage ostilitatea populației din țările pe cale de a fi comunizate și pentru a canaliza sentimentul difuz de vinovăție al acestora în folos propriu.

România postbelică se afla în continuarea acestei tendințe de ocultare și deformare a Holocaustului. Semne că partidul comunist și autoritățile postbelice nu erau dispuse să recunoască suferințele evreilor și rolul instituțiilor și al populației românești în săvârșirea atrocităților au apărut începând chiar cu anul 1945. În iulie 1945, regionala comunistă din Iași a încercat, fără succes, să împiedice comemorarea pogromului din Iași¹². Autoritățile s-au opus distribuirii lucrării în trei volume a lui Matatias Carp, *Cartea neagră* privind suferințele evreilor din România în perioada 1940-1944 – care a rămas, până la căderea comunismului, singura lucrare serioasă privind genocidul evreilor apărută în România¹³. Cartea, tipărită în tiraj redus, a fost, la scurt timp, retrasă

⁹ Bernard Wasserstein, *Dispariția diasporii. Evreii din Europa începând cu 1945*, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 92.

¹⁰ M. Marrus, *The Holocaust in History*, Hanover, University Press of New England, 1987, p. 175-176.

¹¹ François Furet, *op. cit.*, p. 405, 417.

¹² Liviu Rotman, *Memory of the Holocaust in Communist Romania: From Minimization to Oblivion*, în: Mihail E. Ionescu, Liviu Rotman (eds.), *The Holocaust and Romania: History and Contemporary Significance*, Bucharest, 2003, p. 206.

¹³ Matatias Carp, *Cartea neagră. Fapte și documente. Suferințele evreilor din România în timpul dictaturii fasciste. 1940-1944*, vol. I-III, București, Editura Socec, 1946-1948.

din vânzare și nu a mai fost reeditată după 1948, ulterior autoritățile comuniste plasând-o în fondurile speciale ale bibliotecilor¹⁴.

Procesele criminalilor de război români, începute în 1945 și continuând până la începutul anilor '50, au avut parte de atenție publică doar pentru o scurtă perioadă, relatările din presă dispărând pe măsură ce regimul comunist își consolida puterea. După cum observa istoricul Jean Ancel și după cum se poate constata și dintr-un subcapitol al prezentului raport, încă din ultima fază a proceselor locale care au urmat așa-zisului „Proces al Marii Trădări Naționale” intentat lui Ion Antonescu și colaboratorilor săi, se remarcă o tendință de distorsionare a naturii crimelor judecate, evreeii începând să fie eliminați din poziția de victima principală a ororilor¹⁵.

La sfârșitul războiului și imediat după, în interiorul partidului comunist se aflau în competiție două modalități de tratare a trecutului recent. Una este ilustrată de Lucrețiu Pătrășcanu care, în *Probleme de bază ale României* (scriere începută în 1942, publicată în 1944 și reeditată până în 1946), se ocupa, într-un capitol separat, de „antisemitismul de stat” și de „exterminarea sistematică și metodică, în masă, a populației evreiești” în România regimului Antonescu. Pătrășcanu făcea o analiză de pe poziții marxiste a „chestiunii evreiești” și, cu această ocazie, menționa responsabilitatea statului român în „șirul lung și oribil de cruzimi antisemite”:

„De la asasinatelor individuale și colective, comise de legionari, s-a trecut la exterminarea sistematică și metodică, în masă, a populației evreiești. S-au organizat pogromuri oficiale, soldații și organele Statului fiind puse să le execute. S-au condamnat la moarte – prin foame și îngheț – mii și zeci de mii de oameni, bărbați, femei, copii, bătrâni, prin deportările în plină iarnă, peste Nistru, în ținuturi complet pustiite. Când se vor cunoaște toate cele făptuite, după iunie 1941, în Moldova și peste Prut, când vor fi date în vileag miile de execuții, fără judecată și fără altă vină a celor astfel suprimați decât faptul de

¹⁴ Informații furnizate de Andrew L Simon, editorul american al cărții lui Matatias Carp, *Holocaust in Romania – Facts and Documents on the Anihilation of Romania's Jews. 1940-1944*, Florida, Safety Harbor, 2000, p. 1-2.

¹⁵ A se vedea Jean Ancel, *Introduction*, în: *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust*, vol. XI, Jerusalem, The Beate Klarsfeld Foundation, 1986, p. 13-19, precum și capitolul privind *Procesele criminalilor de război* al acestui raport.

a se fi născut Evrei, când se va face procesul tuturor acestor crime, atunci nu doar oamenii dictaturii care le-au ordonat, nu numai acei care le-au înfăptuit, dar însuși regimul în numele căruia au lucrat toți aceștia va trebui să răspundă”¹⁶.

Menționând influențele nazismului asupra României, Pătrășcanu adăuga: „*Antisemitismul în România rămâne însă un fenomen totuși românesc, care trebuie cercetat în ceea ce are specific, și nu doar în ceea ce imită*” (subl. aut.)¹⁷.

Explorarea trecutului recent în maniera recomandată de Pătrășcanu nu s-a mai produs. *Probleme de bază ale României* s-a vândut foarte bine, în trei ediții, dar a primit referate negative de la ideologii staliști¹⁸. Pătrășcanu a ieșit repede din scenă, fiind arestat în 1948, ca urmare a luptei pentru putere de la vârful partidului comunist, și executat în 1954. În 1968, a fost reabilitat, dar volumul *Probleme de bază* nu a mai fost reeditat¹⁹.

În schimb, o altă modalitate de a prezenta trecutul recent a devenit canonică. Modelul normativ a fost furnizat de *Istoria României* (ulterior *Istoria RPR*), faimosul manual unic redactat sub coordonarea lui Mihail Roller²⁰. Manualul lui Roller preia definiția dimitrovistă a fascismului, prezentând mișcarea fascistă din România drept expresie a „capitalului monopolist”, lipsită de susținere populară, controlată strict de Germania nazistă, vizând jefuirea țării și terorizarea adversarilor politici. Referințele la politicile antisemite sunt rare, ambigue și nu sunt însoțite de explicații. Distorsionarea cea mai evidentă apare la menționare victimelor, evreii nefiind amintiți: „Înscăunarea dictaturii legionaro-antonesciene a însemnat înăsprirea măsurilor de teroare împotriva maselor populare și a conducătorilor ei. S-au înființat lagăre în care au fost închiși mii de cetățeni democrați”. Mai departe, manualul pomenește de lagărele din Transnistria, lăsând să se înțeleagă că acolo au fost transportați și asasinați în mod „organizat”

¹⁶ Lucrețiu Pătrășcanu, *Probleme de bază ale României*, București, Editura Socec, 1944, p. 211.

¹⁷ *Ibidem*, p. 171.

¹⁸ Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist. Studiu de caz*, București, Editura Humanitas, 2001, p. 37, 62-63.

¹⁹ *Probleme de bază ale României* va fi deseori citată în lucrările despre fascism din anii '70 și '80, dar capitolul privind problema evreiască va fi sistematic evitat. A se vedea, de exemplu, Gh. I. Ioniță, *Un strălucit analist al procesului de naștere și evoluție a mișcării fasciste în România – intelectualul moldovean Lucrețiu Pătrășcanu*, în: Gh. I. Ioniță, A. Karetchi, *Intelectuali ieșeni în lupta antifascistă*, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR – Sectorul din Iași, 1971, p. 58-86.

²⁰ Mihail Roller ș.a., *Istoria României. Manual unic pentru clasa a VIII-a secundară*, București, Editura de Stat, 1947.

adversarii politici, în special comuniști. Concluzia trasă imediat este formulată astfel: „Prin aceste acte de cruzime, dictatura legionaro-antonesciană și-a dovedit afinitatea cu crimele făptuite de hitleriștii germani în lagărele morții de la Auschwitz, Treblinka, Mauthausen etc”²¹. În altă parte, se vorbește despre „nedreptățile rasiale”, „represiuni rasiale” și „măsuri de aservire a națiunilor conlocuitoare”²², fără a se preciza, însă, că acestea i-au vizat în primul rând pe evrei și pe rromi.

Așadar, spre deosebire de abordarea contemporană a lui Pătrășcanu, *Istoria* lui Roller îi substituie evreilor și rromilor pe comuniști sau pe români în general în postura de victime principale ale fascismului și ignoră antisemitismul ca trăsătură definitorie a politicilor dictaturii Antonescu. Acest mod de tratare a trecutului recent va prevala în toate manualele ulterioare²³ – chiar și după intrarea în dizgrație a lui Roller, la sfârșitul anilor '50 – și, în general, în istoriografia comunistă privind perioada interbelică și cel de-al doilea război mondial²⁴. Faptul că, în primele două decenii postbelice, mulți dintre istoricii proeminenți erau de origine etnică evreiască nu a împiedicat aceasta tendință deformatoare, semn că ei își treceau evreitatea în plan secund, pentru a fi, în primul rând, fideli partidului și cauzei comuniste.

Imediat după război, documentele vremii înregistrează o resuscitare a antisemitismului, atât la nivel social, cât și politic²⁵. „Antisionismul” și „anticosmopolitismul” sovietic – de fapt, o campanie antisemită de epurare a partidului și a instituțiilor – se propagă, la sfârșitul anilor '40 și în deceniul următor, în tot blocul comunist, marcând lupta pentru putere din partidele satelit. Emigrarea masivă a evreilor provoacă, de asemenea, probleme politice²⁶. În această atmosferă, la care putem adăuga tensiunile războiului rece și problemele reconstrucției după un război distrugător, delicata chestiune a Holocaustului este evitată sistematic la nivel politic și academic. Istoriografia trece printr-un proces de marxizare forțată, naționalismul și tema minorităților etnice nefăcând parte dintre prioritățile de cercetare fixate prin comandamentele staliniste. Cenzura strictă, îngrădirea accesului la documentele privind

²¹ *Ibidem*, p. 767-768.

²² *Ibidem*, p. 805-808.

²³ Alexandru Florian, *Treatment of the Holocaust in Romanian Textbooks*, în: Randolph L. Braham (ed.), *The Tragedy of Romanian Jewry*, New York, Columbia University Press, 1994, p. 237-285.

²⁴ Victor Eskenasy, *The Holocaust in Romanian Historiography: Communist and Neo-Communist Revisionism*, în: Randolph L. Braham (ed.), *The Tragedy of Romanian Jewry*, *op. cit.*, p. 173-236.

²⁵ Gheorghe Onișoru, *România în anii 1944-1948. Transformări economice și realități sociale*, București, Fundația Academia Civică, 1998, p. 156-162

²⁶ Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 168 și urm., *passim*.

cel de-al doilea război mondial, epurările din lumea istoricilor și promovarea „istoricilor militanți” formați la Institutul de istorie a partidului, înființat în 1951²⁷, contribuie, toate la obnubilarea temei Holocaustului.

Începând cu anii '60, discursul oficial și istoriografia dau semne de re-naționalizare, ca urmare a eforturilor conducătorilor PCR de a se îndepărta de Uniunea Sovietică și de a mobiliza intelectualitatea și societatea în sprijinul partidului. În general, este evidentă revenirea la tendința antebelică (și caracteristică întregii Europe Centrale și de Est) de focalizare asupra istoriei naționale din perspectiva etnoexclusivistă. Logica etnocentristă elimină, ca nerelevantă, preocuparea pentru istoria minorităților, chiar și atunci când este vorba de evenimente dramatice și de măsuri extreme, precum deportări și masacre în masă. Rezultatul va fi continuarea eludării acestui capitol din istoria contemporană a României.

Denunțarea rollerismului, la sfârșitul anilor '50, și re-naționalizare treptat al discursului istoric nu schimbă modul de tratare a Holocaustului, dar modifică sensibil abordarea fascismului. Manualul lui Roller a fost criticat, printre altele, pentru că proclama o ruptură prea radicală între prezentul comunist și istoria antecomunistă. Noile comandamente ideologice apărute spre sfârșitul anilor '60 solicită reintegrarea comunismului în istoria națională, pentru a apărea ca un rezultat al evoluției organice a acesteia²⁸. Ca urmare, trecutul problematic nu mai este denunțat în bloc, ci recuperat selectiv prin câteva strategii discursive, constituind o adevărată „gramatică a disculpării”²⁹.

Aceste schimbări pot fi urmărite foarte bine în perioada Ceaușescu (1965-1989), când regimul se repliază pe o formulă de național-comunism în care naționalismul extrem intră în combinație cu neo-stalinismul.

²⁷ Despre deformarea comunistă a istoriei României în general, a se vedea Michael J. Rura, *Reinterpretation of History as a Method of Furthering Communism in Rumania*, Washington DC, Georgetown University Press, 1961; Dionisie Ghermani, *Die kommunistische Umdeutung der rumänischen Geschichte unter besonderer Berücksichtigung des Mittelalters*, München, Verlag R. Oldenbourg, 1967; Vlad Georgescu, *Politică și istorie: cazul comuniștilor români 1944-1977*, München, Jon Dumitru-Verlag, 1981; Al. Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iași, Institutul European, 2000.

²⁸ Andi Mihalache, *Istorie și practici discursive în România “democrat-populară”*, București, Editura Albatros, 2003, p. 110-111.

²⁹ Formula a fost utilizată pentru descrierea procedeelelor de evitare a trecutului dificil în Germania postbelică. A se vedea Jeffrey K. Olick, Daniel Levy, *Collective Memory and Cultural Constraint: Holocaust Myth and Rationality in German Politics*, „American Sociological Review”, vol. 62, nr. 6, dec. 1997, p. 921-936.

Pentru a afla care erau coordonatele discursului despre trecutul recent în contextul re-naționalizării istoriografiei, am făcut o analiză de conținut pe un eșantion reprezentativ pentru anii '70 și '80, constituit din principalele surse de informație cu autoritate și mare circulație: două sinteze de istorie a României – singurele lucrări importante scrise despre mișcarea legionară, dictatura Antonescu și pogromul de la Iași – și volumele de istorie militară privind participarea României la cel de-al doilea război mondial³⁰. Iată câteva observații care s-au desprins:

a) Fascismul este descris ca un produs preponderent de import („străin poporului român”, „respins organic” de acesta), fără nici un fel de susținere populară (nu era „expresia unui curent de mase”), „impus din afară” „în ciuda opoziției tot mai energice a maselor populare”, într-o conjunctură internațională „nefavorabilă”, „transplantat” „ca avanpost” la presiunea cercurilor imperialiste străine și cu complicitatea unei minorități „retrograde” din România³¹.

b) România este victimizată și deculpabilizată, lucrările citate glosând, pe de o parte, pe tema „trădării” puterilor occidentale, care „au lăsat România singură”, „au aruncat România în brațele Germaniei” și, pe de alta, blamând, preponderent sau exclusiv, Germania pentru evoluția politică din România (Germania a adus la putere Garda de Fier și pe Ion Antonescu, a controlat strict viața politică, economică și socială etc.), pentru deciziile luate de aceasta (a determinat intrarea României în „aventura războiului”, a forțat implementarea unor politici „teroriste” etc.) și pentru atrocitățile comise (asupra acestui aspect revenim mai jos)³².

³⁰ Miron Constantinescu ș.a., *Istoria României. Compendiu*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969 (citată mai departe *Compendiu*); Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, Editura Albatros, 1971 (citată *Giurescu*); Mihai Fătu, Ion Spălățelu, *Garda de Fier, organizație de tip fascist*, ediția a II-a, București, Editura Politică, 1980 (citată *Garda de Fier*); Mihai Fătu, *Contribuții la studierea regimului politic din România (septembrie 1940-august 1944)*, București, Editura Politică, 1984 (citată *Contribuții*); A. Karețki, M. Covaci, *Zile însângerate la Iași (28-30 iunie 1941)*. Prefață de Nicolae Minei, București, Editura Politică, 1978 (citată *Iași*); *Marea conflagrație a secolului XX*, București, Editura Politică, 1974 (citată *Marea conflagrație*); Gheorghe Zaharia, Ion Cupșa, *Participarea României la înfrângerea Germaniei naziste*, București, Editura Politică, 1985 (citată *Participarea*); *România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. I, București, Editura militară, 1989 (citată *România în război*); *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, București, Editura militară, 1989 (citată *Istoria militară*).

³¹ *Compendiu*, p. 526 și urm.; *Garda de Fier*, p. 31, 37, *passim*; *Contribuții*, p. 9, 11, 14, 19, 27, 38, 86, 91; *Iași*, p. 20, 33, 76, *passim*; *Marea conflagrație*, p. 139 și urm.; *Participarea*, p. 39 și urm.; *România în război*, p. 308 și urm.; *Istoria militară*, p. 367-376.

³² *Compendiu*, p. 522, 524, 528; *Giurescu*, p. 652 și urm.; *Garda de Fier*, p. 31, 258, 288, *passim*; *Contribuții*, p. 86, *passim*; *Iași*, *passim*; *Marea conflagrație*, p. 120, 150; *Participarea*, p. 39 și urm.; *România în război*, p. 308 și urm.; *Istoria militară*, p. 363 și urm.

c) Populația României este inocentată. Instaurarea dictaturii, deciziile luate, atrocitățile comise nu au fost, se spune, rezultatul „voinței maselor populare”, fiind în „flagrantă și ireconciliabilă opoziție cu majoritatea covârșitoare a poporului român”. Populația nu s-a putut opune, inițial, dar, la scurt timp, și-a manifestat „ura neîmpăcată”, „opoziția tot mai energică” față de regimul dictatorial și „indignarea” în fața „exceselor”, opunând un „zid de netrecut al umanitarismului”³³. Chiar și atunci când aceste idei erau greu de susținut – în cazul pogromului de la Iași, la care au participat Armata și Poliția română, precum și populația locală³⁴ – autorii găsesc o soluție: vinovăția este deflecată asupra trupelor germane, fiind astfel extrateritorializată, sau asupra periferiei, înregistrându-se implicarea în atrocități doar a unor „soldați răzleți” sau a unor „soldați izolați, fugiți de la unitățile lor”, „a unor elemente degenerare din organele de pază și supraveghere”, a legionarilor și a unor civili „în stare de ebrietate”³⁵.

d) Spre deosebire de anii ‘50-’60, în deceniul al optulea și, mai ales, în deceniul al nouălea, interstițiul guvernării legionare este tratat separat și în termeni mai severi față de dictatura Antonescu de după înfrângerea rebeliunii. Relatările despre legionari sunt, de obicei, încadrate într-o structură tropică prin care să fie sugerat caracterul marginal, periferic, nereprezentativ al mișcării. Cel mai des, legionarii sunt criminalizați și declasați, fiind descriși ca „bandiți”, „huligani”, „tâlhari”, „asasini”, „teroriști”, „trădători” („agentură a hitlerismului”) etc., pentru care ideologia nu este decât un „pretext”³⁶. În schimb, Antonescu nu are același profil patibular, sanguinar, iresponsabil, ca al legionarilor, deși diferite crime comise sub comanda sa sunt menționate³⁷. Apoi, lucrările luate în discuție insistă pe gratuitatea acțiunilor criminale ale legionarilor, în vreme ce perioada Antonescu este descrisă, preponderent, prin intermediul retoricii cominației și al stării de necesitate, sugerându-se astfel că libertatea

³³ *Compendiu*, p. 529 și urm.; *Giurescu*, p. 658; *Garda de Fier*, p. 37, 86, 130 și urm.; *Contribuții*, p. 19, 91, 112; *Iași*, p. 18, 20, 71, 106 și urm.; *Participarea, passim*; *România în război*, p. 312, 316; *Istoria militară*, p. 361, 372.

³⁴ Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască*, volumul II, partea a II-a, 1933-1944, București, Editura Hasefer, Yad Vashem, 2003, p. 83-124.

³⁵ *Iași*, p. 25, 73, 75, 89, *passim*.

³⁶ *Compendiu*, p. 527; *Giurescu*, p. 650-653; *Garda de Fier, passim*; *Contribuții*, p. 53-57; *Participarea*, p. 39-50; *România în război*, p. 309-314; *Istoria militară*, p. 372-373.

³⁷ A se vedea, de exemplu, *Giurescu*: crimele regimului Antonescu nu sunt menționate; *Garda de Fier*, p. 275, p. 280; *Contribuții*, p. 19, p. 313 etc.; *Iași*, p. 61, 73, *passim*; *Participarea*, p. 51 și urm.; *România în război*, p. 315; *Istoria militară*, p. 374 și urm.

sa de mișcare era limitată și că deciziile îi erau impuse de situația de război, de contextul intern și internațional³⁸.

e) În caracterizarea fascismului, antisemitismul apare arareori ca definitoriu. De exemplu, în lucrarea despre mișcarea legionară, antisemitismul este amintit ultimul într-o lungă listă de determinanți ai fascismului (după anticomunism, antidemocratism, iraționalism, misticism, caracter antinațional, antimuncitoresc, cultul morții, anticulturalism, apologia războiului etc.), și atunci este definit ca expresie a unor interese economice și ca diversiune „menită să ascundă cauzele reale ale crizei economice, sociale și politice a epocii, să abată atenția oamenilor muncii de la lupta împotriva exploatatorilor ...”³⁹. În cartea despre pogromul din Iași, formula „antisemitismul românilor” este calificată drept „o definiție pe cât de simplistă, pe atât de mistificatoare”, după care se afirmă apodictic: „spre deosebire de mari părți ale Europei Centrale și de Est, glia românească nu s-a dovedit prielnică pentru semințele otrăvite ale urii”⁴⁰. De cele mai multe ori, antisemitismul este doar menționat, într-o enumerare, fără a fi explicat. Doar într-una dintre lucrări, este analizat ca rasism și sunt trecute în revistă măsurile antisemite. Tot aici se afirmă că antisemitismul a fost „transformat în politică de stat încă din timpul lui Carol al II-lea”⁴¹.

f) La fel cum se străduiesc să diminueze importanța antisemitismului pentru credoul fascist, lucrările discutate trec în plan secund victimele evreiești ale atrocităților și minimalizează dimensiunile tragediei lor. *Istoria românilor* menționează doar „presiunile și violențele împotriva evreilor” ale legionarilor⁴². *Compendiul*, după ce face referire la comuniștii și antifasciștii aruncați în lagăre și închisori sau executați, afirmă: „La șirul crimelor săvârșite în timpul dictaturii antonesciene s-a adăugat pogromul organizat la Iași, unde au fost asasinați peste 2.000 de oameni, în cea mai mare parte evrei. Numeroși alți cetățeni, indiferent de naționalitate, dar în special evrei au fost internați în tabere de muncă, unde prin diferite metode erau de asemenea supuși

³⁸ Iată două exemple: „Cadrul în care Antonescu și-a exercitat dictatura în perioada ianuarie 1941 – august 1944 era stabilit de legislația excepțională adoptată în condiții de război...” (*Participarea*, p. 51); „Preluând puterea în condiții interne și externe extrem de dificile și guvernând cea mai mare parte a timpului sub stare de război, generalul Ion Antonescu s-a folosit de o legislație represivă extrem de aspră” (*România în război*, p. 370).

³⁹ *Garda de Fier*, p. 85. La p. 37, autorii insistă că antisemitismul nu este foarte important pentru mișcările fasciste.

⁴⁰ *Iași*, p. 17-18.

⁴¹ *Contribuții*, p. 41, 157 și urm.

⁴² *Giurescu*, p. 653.

exterminării fizice”⁴³. În *Garda de Fier*, este relatat un binecunoscut episod al pogromului de la București, din timpul rebeliunii legionare, în care 200 de evrei au fost închiși într-un sediu legionar, după care 90 dintre ei au fost împușcați în pădurea Jilava. Este citată *Cartea neagră* a lui Matatias Carp, cu diferența că cei 200 de evrei devin „200 de cetățeni”. Câteva pagini mai încolo, mai este citată o dată, acum corect, *Cartea neagră*, care dă un număr de 120 de evrei morți în timpul pogromului de la București⁴⁴. *Contribuții la studierea regimului politic din România* oferă – bineînțeles, după ce enumeră victimele dintre comuniști și antifasciști – cele mai multe informații despre politicile antisemite și amintește, lucru foarte rar, despre deportarea în Transnistria. Oricum, fraza este destul de ambiguă și inexactă: „Una din formele de reprimare a populației evreiești a fost internarea celor considerați ca «periculoși pentru securitatea statului», de regulă comuniști, militanți antifasciști, în lagăre de concentrare din Transnistria (Râbnița, Vapniarca ș.a.)”⁴⁵. În *Zile însângerate la Iași* este citat Nicolae Ceaușescu, cu o frază binecunoscută despre pogromul de la Iași: „Imediat după declanșarea războiului antisovietic, a fost organizat un adevărat pogrom împotriva forțelor antifasciste, în cursul căruia, la Iași, au fost asasinate peste 2 000 de persoane”⁴⁶. La final, A. Karețki și M. Covaci ajung la concluzia că, în timpul pogromului, au murit 3 233 de evrei, deși toate documentele citate – la care autorii au avut acces preferențial, într-o perioadă în care cercetarea pe această temă era strict supravegheată – indică bilanțuri ale victimelor mult mai ridicate⁴⁷. Prefațatorul, Nicolae Minei, alocă o notă de subsol deportărilor în Transnistria, dar rostul mențiunii este distorsionarea realității și deflectarea vinovăției⁴⁸. *Participarea României la înfrângerea*

⁴³ *Compendiu*, p. 527.

⁴⁴ *Garda de Fier*, p. 337, 341.

⁴⁵ *Contribuții*, p. 145, 157 și urm., 161.

⁴⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, București, Editura Politică, 1975, p. 570; citat în: *Iași*, p. 16.

⁴⁷ *Iași*, p. 16, 105, *passim*. Chiar și unii istorici de partid admit – dar numai în lucrări destinate străinătății – un bilanț mai ridicat, mai precis 8 000 de victime: Ion Popescu-Puțuri ș.a., *La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale. Etude*, Bucharest, Editions de l'Academie de RPR, 1964, p. 419-450; Gheorghe Zaharia, *Pages de la résistance antifasciste en Roumanie*, Bucarest, Editions Meridiane, 1974, p. 45.

⁴⁸ „Deportările dincolo de Nistru, efectuate de autoritățile antonesciene, nu au avut drept scop, fie el mărturisit sau ascuns, exterminarea celor în cauză. Pieirea unui număr dintre ei are trei cauze principale: abuzurile comise de anumiți reprezentanți ai autorităților, care au delapidat fondurile pentru achiziția de alimente; excesele criminale ale unor elemente degenerate din organele de pază și supraveghere; intervenția asasinilor naziști organizați în Einsatzkommando-uri, care, în plină retragere pe de frontul de Est, au pătruns cu forța în lagăre, exterminând pe deținuți” (*Iași*, p. 25). Este de semnalat că prefața

Germaniei naziste oferă informații care nu se găsesc în altă parte. În primul rând, este recunoscută implicarea trupelor române în atrocitățile comise în „teritoriile pe care s-au desfășurat operațiile militare”: „Au fost săvârșite acte de cruzime inițiate de Armata a XI-a germană, condusă de generalul Richter von Schobert, și trupe SS, angrenate fiind unități române de jandarmi participante la operațiile militare, precum și unii militari din armatele II și IV”. Apoi, sunt menționate câteva „tabere de muncă și, ulterior, lagăre de muncă la Chișinău, Fălești, Limbienii Noi și Bălți, unde în primele zile ale lunii iulie (1941 – n.n.) au fost internați circa 5 000 de evrei”⁴⁹. După aceasta, autorii consemnează că 115 520 de evrei au fost deportați „spre est”, doar 50 741 dintre aceștia supraviețuind (ceilalți fiind răpuși de naziști, de epidemii, malnutriție și de condițiile aspre de muncă). În fine, se precizează că „măsurile similare au fost aplicate, de asemenea, țișanilor nomazi”⁵⁰. Pe scurt, deși bilanțul victimelor este mult subevaluat și deși reconstituirea faptelor este inexactă și distorsionată, lucrarea semnată de Gh. Zaharia și I. Cupșa reprezintă o excepție în peisajul istoriografic comunist. Exemplul nu va fi urmat. Lucrarea în trei volume privind *România în anii celui de-al doilea război mondial* dedică doar două paragrafe victimelor regimului Antonescu și acelea sunt sărace în informații. Într-unul se afirmă că Partidul Comunist a fost ținta principală a represiunii antonesciene, „numeroși” comuniști fiind „executați” sau „internați în lagăr, în scopul izolării de societate”, iar în celălalt se consemnează doar că evreii au fost supuși la „o politică discriminatorie”. În volumul trei, sunt menționate lagărele de concentrare și exterminare naziste, dar nu și faptul că evreii au fost victimele acestora⁵¹. Nici din *Istoria militară a poporului român* cititorul nu poate afla că în timpul războiului au murit evrei din cauza regimului Antonescu, volumul VI înregistrând doar politica de „represalii sistematice împotriva Partidului Comunist Român”⁵². *Marea conflagrație* merge mai departe pe această linie a falsificării istoriei. După ce sunt trecute în revistă lagărele de exterminare naziste, se afirmă: „În lagăre au fost închiși comuniști și alți

volumului a fost incredintată unui autor de origine evreiască – Nicolae Minei – pentru a legitima astfel versiunea oficială asupra evenimentelor.

⁴⁹ De fapt, la Chișinău era un ghetou, iar în Fălești, Limbenii Noi și Bălți au fost instalate lagăre de tranzit, etape înainte de deportarea în Transnistria. A se vedea Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască*, vol. I, partea a II-a, 1933-1944, București, Editura Hasefer, 2001, p. 143-229; Radu Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu*, București, Editura Hasefer, 1998, p. 157-191.

⁵⁰ *Participarea*, p. 53 și urm. Sursele informațiilor nu sunt indicate.

⁵¹ *România în război*, p. 315. A se vedea și vol. III, p. 528; în vol. III, sunt dedicate două pagini „pericolului revizionismului”, dar nici de aici nu se înțelege clar că miza „revizuirii” o constituie Holocaustul. A se vedea p. 532 și urm.

⁵² *Istoria militară*, p. 375.

antifasciști, partizani și oameni din Rezistență, prizonieri de război polonezi, francezi, iugoslavi și sovietici, olandezi, belgieni, totalizând milioane de oameni. Soarta acestora era una singură: munca până la epuizare, în condiții de totală subalimentație și de mizerie fizică și morală, iar apoi camera de gazare și crematoriile sau gropile comune”. În mod surprinzător, volumul face mențiune la episodul masacrului de la Odessa, evitat de toate celelalte volume. Nici de data aceasta evreei nu apar ca victime: „Jandarmeria de campanie a efectuat execuții în rândurile populației. Opinia publică românească a fost indignată și a respins cu dezgust și cu mânie astfel de acte criminale. Aceasta era și starea de spirit a majorității militarilor români”⁵³.

g) Lucrările analizate insistă pe diferențele dintre Germania nazistă și România regimului Antonescu, precum și pe excepționalismul românesc în aplicarea „Soluției Finale”. În *Contribuții la studierea regimului politic din România*, stă scris: „În ce privește România, realitatea istorică a consacrat adevărul că regimul instituit în septembrie 1940 nu a ridicat violența politică la dimensiunile folosite în Germania nazistă, Ungaria horthystă sau alte țări”. Și, mai departe: „Violența, teroarea fizică, mai cu seamă după rebeliunea din ianuarie, nu au constituit practica și arma principală de exercitare a puterii de stat, în prim plan situându-se metodele dictatoriale, militare, represiuni politice, juridice, economice, guvernate și determinate de ideologia fascistă”. Mihai Fătu mai afirmă: „... Antonescu nu era dispus să urmeze calea nazistă de reprimare a populației evreiești”, adăugând că acesta „anunța o politică mult mai moderată în problema evreiască față de nazism”⁵⁴.

Aici se află, credem, semnificația schimbării terminologiei pentru desemnarea dictaturii Antonescu din „dictatură fascistă”, cum apare în primele documente comuniste, în „dictatură militar-fascistă”. Autorii luați în discuție se străduiesc să arate că măsurile represive ale regimului Antonescu nu se bazau pe un ethos antisemit și pe politici pe criterii etnice – fapt care ar fi asociat România Germaniei naziste –, prezentându-le, în schimb, ca măsuri represive cu caracter politic sau născute din necesități militare, în condiții de război⁵⁵. La sfârșitul anilor '80, este scoasă din uz și sintagma „dictatură militar-fascistă”, pentru că aceasta sugera implicarea Armatei în

⁵³ *Marea conflagrație*, p. 140 (în legendele de la fotografiile din lagăre, reproduse la pagina 141, evreei sunt înlocuiți cu “oameni”); pentru masacrul de la Odessa, p. 167.

⁵⁴ *Contribuții*, p. 18 și urm., 42, 73, 157.

⁵⁵ *Compendiu*, p. 526 și urm.; *Giurescu*, p. 652 și urm.; *Garda de Fier*, p. 275, 350, 353 și urm.; *Contribuții, passim*; *Iași*, p. 35; *Marea conflagrație*, p. 122.

susținerea dictaturii și a politicilor acesteia. Astfel regimul Antonescu devine „dictatură personală”, „regim totalitar”, istoriile militare insistând asupra faptului că Antonescu a luat singur deciziile și că responsabilitatea îi aparține doar lui⁵⁶. De altfel, și celelalte lucrări fac eforturi pentru a disculpa Armata⁵⁷, care, după cum se știe, este, într-o ideologie naționalistă, un epitom al națiunii și al statului.

Excepționalismul este modalitatea prin care se exprimă negaționismul selectiv și cel deflectiv. *România în anii celui de-al doilea război mondial* dă următoarea sentință: „... România a fost singura țară din sfera de dominație a Germaniei naziste unde nu s-a aplicat așa-numita «soluție finală», adoptată de Hitler pentru exterminarea populației de rit mozaic din Europa»⁵⁸. Formulări la fel de tranșante ale excepționalismului se găsesc în *Zile însângerate la Iași*, în special în *Prefața* semnată de Nicolae Minei. Acesta afirmă: „În România, holocaustul nu a avut loc tocmai pentru că, cu foarte puține și ne semnificative excepții, călăii cu zvastică nu numai că nu s-au bucurat de concursuri binevoitoare, oferite din proprie inițiativă, dar s-au lovit de refuz în tentativele lor de a recruta complicități, cu caracter privat sau oficial, pentru organizarea deportărilor sau a altor acțiuni de genocid”. Sau, în alt loc: „... dintre țările aflate sub ocupație nazistă, România s-a remarcat prin câteva trăsături distincte, fiind singura care nu a cunoscut nici ghetourile, nici lagărele de exterminare și nici deportările spre cuptoarele Auschwitzului sau Maidanekului, singura care a oferit azil evreilor de peste hotare»⁵⁹. Minei a fost prima voce publică din timpul comunismului care a afirmat că România, în timpul războiului, nu a exterminat evrei, ci i-a salvat în masă⁶⁰, creditând astfel ideea susținută de reprezentanții regimului Antonescu în timpul proceselor postbelice.

h) Cum se poate observa și din citatele de până acum, termeni precum „Holocaust”, „Soluția Finală”, „genocid” sunt sistematic evitați pentru a numi ceea ce s-a întâmplat sub administrație românească, dar își găsesc utilitatea atunci când sunt de descris acțiunile altora. Iată încă două exemple. Primul este luat din *Contribuții la studierea regimului politic*: „Supralicitarea violenței de către unele regimuri fasciste, precum cel din Germania, Ungaria etc., până la holocaust, a fost și o expresie a politicii

⁵⁶ *România în război*, p. 313 și urm.; *Istoria militară*, p. 361, 367, 374.

⁵⁷ *Garda de Fier, passim*; *Contribuții*, p. 23 și urm., 69 și urm.; *Iași*, p. 73, 75, 89; *Marea conflagrație, passim*.

⁵⁸ *România în război*, p. 315.

⁵⁹ *Iași*, p. 20, 24 și urm.; A se vedea și p. 39, *passim*.

⁶⁰ *Iași*, p. 20. „Pentru a înțelege mai bine ce a însemnat salvarea unei populații masive (în jur de 350 000 de oameni) de la o pieire în aparență ineluctabilă, trebuie ținut seamă de contextul epocii și de obsesiile exterminatoare ale hitleriștilor”.

agresive, expansioniste, anexioniste a acestora pe seama altor popoare și țări”⁶¹. Celălalt provine din *România în anii celui de-al doilea război mondial*: „De la începutul ocupației horthyste (a Transilvaniei de Nord – *n.n.*), măsurile luate de autorități au purtat caracterul incontestabil al unui veritabil genocid etnic, pregătit cu minuțiozitate, în scopul de a schimba realitățile etnice de pe acest teritoriu”. În capitolul din care este extras citatul, termenul „genocid” este utilizat pentru a desemna politica horthystă față de populația românească⁶².

Așadar, Ungaria are parte de o atenție specială, fiind asociată Germaniei naziste în politica de distrugere fizică sistematică a evreilor sau fiind prezentată ca practicând același tip de politică față de populația românească din Transilvania ocupată. Aceasta este o particularitate a istoriografiei perioadei Ceaușescu: în timp ce atrocitățile de pe teritoriul României sau din teritoriile administrate de aceasta sunt ignorate sau minimalizate, politica antisemită a Ungariei horthyste este abordată cu multă atenție. Exponențială, în acest sens, este lucrarea coordonată de Mihai Fătu și Mircea Mușat, *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României*, care va beneficia și de o ediție în limba engleză, unde participarea Ungariei la Holocaust este tratată pe larg, laolaltă cu politica antiromânească a regimului Horthy⁶³.

Diferența de tratament se explică prin politica naționalistă antimaghiară practică de România ceaușistă, în special în anii ‘80. Un număr substanțial de articole despre Ungaria horthystă, din revistele de istorie⁶⁴ și din presa comunistă, participă la „războiul de imagine” cu țara vecină. În această campanie este angrenat și șef-rabinul României, Moses Rosen, ale cărui opinii antimaghiare sunt perfect aliniate, din acest punct de vedere, politiciii regimului⁶⁵. La fel se explică statutul special al lui Oliver Lustig, supraviețuitor al lagărelor de exterminare naziste, deportat din județul Cluj de jandarmeria maghiară, căruia i se publică mai multe lucrări despre politica de exterminare nazistă, conținând și accente antimaghiare⁶⁶. Profitând de poziția lor, Moses

⁶¹ *Contribuții*, p. 16.

⁶² *România în război*, p. 295-306; citatul la p. 297.

⁶³ Mihai Fătu, Mircea Mușat (coord.), *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României (septembrie 1940-octombrie 1944)*, București, Editura Politică, 1985 și *Horthyst-Fascist Terror in Northwestern Romania. September 1940-October 1944*, Bucharest, Meridiane Publishing House, 1986.

⁶⁴ Printre care se remarcă „Magazin istoric”, revistă fondată în 1967, cu sprijinul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR, urmașul Institutului de istorie a partidului.

⁶⁵ A se vedea, de exemplu: *Remember. 40 de ani de la masacrarea evreilor din Ardealul de Nord sub ocupația horthystă*, București, Federația Comunităților evreiești din România, 1985.

⁶⁶ De exemplu, Oliver Lustig, *Jurnal însângerat*, București, Editura Militară, 1987, care beneficiază și de traducere în limba engleză: *Blood-Bespotted Diary*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

Rosen și Oliver Lustig au reușit să strecoare și câteva mențiuni publice la atrocitățile comise sub administrația românească, dar impactul lor a fost redus⁶⁷.

Câteva concluzii se impun în urma acestei analize de conținut. În primul rând, este frapantă omogenitatea modului distorsionat de tratare a Holocaustului, fascismului și, în general, a evenimentelor din timpul celui de-al doilea război mondial, în condițiile în care lucrările luate în considerare sunt scrise de autori diferiți și în perioade diferite. Aceasta este o dovadă în plus că istoriografia era strict controlată politic, lucrările respectând un protocol ideologic fixat în documentele de partid⁶⁸. De altfel, autorii care sunt autorizați să scrie despre astfel de subiecte delicate sunt bine poziționați în PCR, fiind, în majoritate, afiliați Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR sau Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, dirijat de fratele președintelui comunist, Ilie Ceaușescu.

În al doilea rând, este evident că mesajul ideologic prevalează asupra științei, istoriografia privind cel de-al doilea război mondial participând la propaganda oficială menită a victimiza, a eroiza și a disculpa România. Prin urmare, nu este de mirare că tonalitățile discursului istoric se schimbă o dată cu modificarea profilului regimului politic: înaintând în deceniul al nouălea, cu cât naționalismul oficial este mai strident, iar cultul personalității mai apăsător, cu atât istoriografia devine mai naționalistă și mai selectivă⁶⁹.

A treia observație concluzivă: modul de tratare a fascismului este încă prizonier definiției dimitroviste, față de care autorii români iau distanță doar pentru a cosmetiza în

⁶⁷ Începând din iunie 1986, Moses Rosen a reușit să organizeze, în cadrul Federației Comunităților Evreiești din România (FCER), comemorarea pogromului de la Iași. Informații despre comemorări erau publicate, însă, doar în revista FCER, „Revista cultului mozaic”, cu o circulație foarte redusă în spațiul românesc, dar difuzată în străinătate (având sumare în limbile engleză și ebraică), unde transmitea astfel o imagine cosmetizată a modului în care Holocaustul era tratat în România ceaușistă. Oliver Lustig a strecurat una dintre puținele mențiuni la responsabilitatea lui Ion Antonescu pentru „moartea în Transnistria a 70 000 - 80 000 de evrei”, dar o făcea într-un articol încadrabil la capitolul negaționismului selectiv. A se vedea: *Excepție?... Da, a fost o excepție*, „România literară” din 7 noiembrie 1986.

⁶⁸ Pentru comparație, a se vedea Nicolae Ceaușescu, *Istoria poporului român. Texte selectate*, București, Editura militară, 1988, p. 337-608; *Împotriva fascismului. Sesiunea științifică privind analiza critică și demascarea fascismului în România*, București, 4-5 martie 1971, București, Editura Politică, 1971; *Comitetul antifascist român*, București, Editura Politică, 1985 etc.

⁶⁹ Vlad Georgescu, *Politics, History and Nationalism: The Origins of Romania's Socialist Personality Cult*, în: Joseph Held (ed.), *The Cult of Power. Dictatorship in the Twentieth Century*, Boulder, East European Monographs, 1983, pp. 129-142; Michael Shafir, *Romania: Politics, Economics and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, London, Frances Pinter, 1985.

plus istoria României⁷⁰. Oricum, antisemitismul nu este văzut ca determinant pentru caracterizarea fascismului, și nici ca relevant pentru cultura politică românească. Subsecvent, evreii nu sunt priviți ca victime principale ale politicilor criminale de factură nazistă. Lucrările citate trădează intenția autorilor de a distorsiona specificitatea Holocaustului – în cazul României, comuniștii și românii în general fiind substituiți în postura de victime principale.

Această practică este contemporană cu o resuscitare a antisemitismului – tolerată de regimul Ceaușescu – prin activitatea unor scriitori „de curte”⁷¹ care vor deveni, după 1989, figuri de prim rang ale negaționismului. Pe ansamblu, politica regimului comunist față de evrei este de o extremă ambiguitate, România comunistă oferind, după cum observă B. Wasserstein, „unul dintre cele mai paradoxale amestecuri de toleranță și represiune din Europa de Est”⁷². În plan internațional, spre deosebire de celelalte state din blocul comunist, România a întreținut relații bune cu Israelul. Motivațiile țineau, în general, de rațiuni de politică externă și de beneficiile materiale aduse de emigrarea evreilor spre Israel. Preocuparea lui Ceaușescu de a avea o bună imagine în exterior a făcut ca, în mod formal, antisemitismul să fie repudiat, iar comunității evreiești să-i fie recunoscută o anumită autonomie⁷³. Din aceeași preocupare, a fost inițiată, în 1980, o colaborare între istoricii de partid și Yad Vashem, pentru schimbul de documente și experiență de cercetare pe subiectul Holocaustului. Efectele, în deceniul al nouălea, asupra istoriografiei românești ale acestei colaborări au fost de mică amploare, din cauza puternicelor constrângeri ideologice⁷⁴. Tot din rațiuni de politică externă, mai multe lucrări în care România admite, *sotto voce*, comiterea unor atrocități din vina

⁷⁰ A se vedea, de exemplu, *Contribuții*, p. 15 și urm.: „Dar, raportată la alte țări unde s-au instituit regimuri fasciste, ca de pildă România, această definiție (cea a lui Dimitrov – *n.n.*) nu are un corespondent în realitate. În România, nu poate fi vorba despre «cele mai imperialiste elemente ale capitalului financiar», întrucât ea nu era nici țară imperialistă și nici nu era dominată de capitalul financiar (...). România nu numai că nu a constituit un subiect, un factor al agresiunilor și expansiunilor teritoriale, ci a fost, ea însăși, un obiect al acestor politici promovate de marile puteri fasciste, imperialiste, precum și de alte țări cu regimuri fasciste, interesate de expansiuni teritoriale pe seama României”.

⁷¹ Michael Shafir, *The Men of the Archangel Revisited: Anti-Semitic Formations among Communist Romania's Intellectuals*, „Studies in Comparative Communism”, vol. XVI, nr. 3, toamna 1983, p. 223-243.

⁷² B. Wasserstein, *op. cit.*, p. 163.

⁷³ Dennis Deletant, *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 200-205.

⁷⁴ Victor Eskenasy, *loc. cit.*, p. 187, 191.

regimului Antonescu au fost prezentate în exterior, în limbi de circulație internațională, fără a fi, însă, reproduse și în România⁷⁵.

A patra observație: tratarea dictaturii antonesciene se diferențiază, treptat, de cea a guvernării legionare, ca simptom al unei tendințe semioficiale de reconsiderare a poziției României în cel de-al doilea război mondial și de reabilitare discretă a mareșalului Ion Antonescu. Semnele acestei tendințe apar, după cum apreciază mai mulți specialiști, în anii '70 și se accentuează în deceniul următor⁷⁶. Sursele ei sunt multiple: preocuparea istoricilor de partid de a disculpa statul român și societatea pentru implicarea în atrocități antisemite, presiunile istoricilor militari de a scoate din cauză Armata și pe comandantul acesteia, scrierile unor scriitori gravitând în jurul partidului, care romanțează profilul lui Antonescu⁷⁷ etc. Nu în ultimul rând, este important rolul pe care îl joacă pe lângă Nicolae Ceaușescu, fostul simpatizant al Gărzii de Fier, devenit miliardar în Occident și, ulterior, colaborator semioficial al dictatorului român, Iosif Constantin Drăgan. Convertit în avocat înfocat al lui Ion Antonescu, Drăgan a intrat într-un joc de potențare reciprocă cu regimul Ceaușescu, participând la campania externă de reabilitare a regimului Antonescu și ducând-o mai departe, recrutând noi susținători, în România și în afară (Mihai Pelin, Gheorghe Buzatu, Larry Watts ș.a.). Sub coordonarea lui Drăgan, au fost publicate în Occident patru volume de documente⁷⁸, care conturează un portret pozitiv al mareșalului Ion Antonescu – documente inaccesibile majorității cercetătorilor înainte de 1989, dar și multă vreme după, obținute în urma bunelor relații cu regimul comunist și, în special, cu Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, cenzori ai Secției de Propagandă a CC al PCR⁷⁹.

În al cincilea rând, este evident că toți autorii luați în discuție fac efortul de a minimaliza dimensiunea atrocităților comise pe teritoriul României sau în teritoriile administrate de aceasta și de a nega participarea României la Holocaust. În istoriografia

⁷⁵ *Ibidem, passim.*

⁷⁶ Randolph L. Braham, *Romanian Nationalists and the Holocaust: The Political Exploitation of Unfounded Rescue Accounts*, New York, Columbia University Press, 1998, p. 49 și urm.; Victor Eskenasy, *loc. cit.*, p. 184 și urm.; Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 185 și urm.; Liviu Rotman, *loc. cit.*, p. 209 și urm.

⁷⁷ De exemplu, Marin Preda, *Delirul*, București, Editura Cartea românească, 1975.

⁷⁸ Iosif Constantin Drăgan (ed.), *Antonescu. Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, vol.I-IV, Veneția, Editura Nagard, 1986-1990.

⁷⁹ Victor Eskenasy, *Istoriografii și istoricii pro și contra mitului Antonescu*, în: Randolph L. Braham (ed.), *Exterminarea evreilor români și ucrainenii în perioada antonesciană*, București, Editura Hasefer, 2002, p. 313-346; Michael Shafir, *Reabilitarea postcomunistă a mareșalului Ion Antonescu: Cui bono?*, în: Randolph L. Braham (ed.), *op. cit.*, p. 400-465.

comunistă se găsesc rădăcinile majorității formelor negaționismului postcomunist. Victimizarea și eroizarea românilor, substituirea acestora în postura de victime principale ale nazismului, deflectarea responsabilității, minimalizarea dimensiunilor atrocităților, excepționalismul flatant, reabilitarea lui Antonescu și altele se vor regăsi, sub diferite forme, în negaționismul postcomunist.

Negarea Holocaustului în istoriografia și în discursul public post-comunist. Exemplificări

În România post-comunistă, negaționismul este un fenomen difuz, care își găsește expresie în cele mai diverse zone din lumea politică, academică și mass-media. Deși, în cei 15 ani de tranziție, Partidul România Mare (PRM) și publicațiile afiliate acestui partid extremist au cumulat cel mai consistent dosar de declarații și acțiuni cu caracter negaționist, nu se poate spune că negaționismul este apanajul acestora sau al extremiștilor în general. Manifestări de același gen pot fi identificate la un număr semnificativ de persoane și publicații cu profil democratic. Este emblematic, de exemplu, că diferențele ideologice dispar subit atunci când se fac referiri la figura mareșalului Ion Antonescu. Dacă în 1991, în ajunul aniversării a 45 de ani de la executarea Mareșalului, Parlamentul României a păstrat un moment de reculegere, în memoria sa și a „serviciilor” aduse statului român, la propunerea deputatului majorității parlamentare, de la Frontul Salvării Naționale, Petre Țurlea,⁸⁰ opt ani mai târziu și sub majoritatea parlamentară CDR-USD-UDMR, senatorul Partidului Național Țărănesc-Creștin Democrat (PNȚCD) Ion Moisin avea să propună Camerei superioare a Parlamentului aprobarea unei rezoluții prezentându-l pe Antonescu drept „marele patriot român, care a luptat pentru țara lui până la moarte”. Moisin sublinia, cu aceeași ocazie, că Antonescu nu se făcuse părtaș la Holocaust, ci, dimpotrivă, „a salvat viața a sute de mii de evrei, refuzând să execute ordinul lui Adolf Hitler de a-i trimite în Germania”⁸¹. Reabilitarea juridică a guvernului Antonescu, cerută insistent de către naționaliști în timpul guvernării 1992-1996 a PDSR împreună cu PRM și cu celălalt partid extremist din Parlament, Partidul Unității Naționale Române, precum și cu Partidul Democrat

⁸⁰ „Monitorul Oficial al României”, nr. 132, din 31 mai 1941. A se vedea, de asemenea, Michael Shafir, *Marschall Ion Antonescu: Politik der Rehabilitierung*, „Europäische Rundschau”, vol. 22, nr. 2, 1994, p. 55-71, referință la p. 59 și William Totok, *Der Revisionistische Diskurs*, Konstanz, Hartung-Gorre Verlag, 2000, p. 91.

⁸¹ „Mediafax” din 14 iunie 1999.

Agrar din România, era pe punctul de a se produce, parțial, după 1996, în timpul altei majorități parlamentare, când procurorul general Sorin Moiescu a anulat, prin procedura controversată a recursului în anulare, sentințele în cazul a șase membri ai guvernului Antonescu, cu toate că trecutul acestora este pătat⁸². Ulterior, recursul a fost retras. Ca să oferim exemple și din lumea presei, este de reținut că, încă din 1990, cotidianul „România liberă” afirma, sub semnătura lui Ion Pavelescu și Adrian Pandea și sub titlul *O lacrimă pentru un erou al neamului*: „După 44 de ani, istoria permite, în sfârșit, românilor să verse o lacrimă și să aprindă o lumânare pentru Ion Antonescu”⁸³. În 1995, cotidianul „Ziua” a lansat o campanie pentru acordarea numelui lui Antonescu uneia dintre arterele principale ale Bucureștiului. Mareșalul, scria cotidianul, „nu a fost nici Hitler, nici Mussolini, nici Horthy. El nu a ucis evrei, ci a salvat evrei”⁸⁴.

Desființarea sau restructurarea instituțiilor academice de cercetare și învățământ comuniste – a Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR, a Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, al Academiei de Științe Sociale și Politice etc. – nu a adus și la dispariția tipului de discurs falsificator exersat de acestea în anii dictaturii. Dimpotrivă, prin noi afilieri, istoricii din jurul PCR au găsit forme multiple de expresie publică – în noi instituții, în lumea politică, în presă, în societatea civilă. Gheorghe Buzatu, de exemplu, a devenit directorul unui Centru de Istorie și Civilizație Europeană, afiliat Academiei Române, sub auspiciile căruia au fost publicate mai multe volume pro-antonesciene și antisemite. Din 2000, Buzatu a fost ales senator al Partidului România Mare, condus de Corneliu Vadim Tudor, unde s-a regăsit cu foști istorici de partid, istorici militari, scriitori naționaliști, activiști, membri ai poliției politice, care împărtășesc simpatia pentru mareșalul Antonescu și imaginarul antisemit. De pildă, fostul cenzor al istoriografiei Mircea Mușat a devenit vicepreședinte al PRM până la moartea sa, survenită în 1994. Buzatu a intrat și la conducerea Fundației Mareșal Ion Antonescu, asociată cu o Ligă cu același nume, create în 1990 de C. V. Tudor și Iosif Constantin Drăgan. În septembrie 2001, Fundația și Liga au fuzionat și funcționează și astăzi sub numele de Liga Mareșalilor (rebotezarea fiind făcută în urma emiterii Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 31/2002 care interzice cultul persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii). Printre

⁸² Michael Shafir, *Reabilitarea postcomunistă a mareșalului Ion Antonescu*, loc. cit., p. 410-413; Randolph L. Braham, op. cit., p. 68.

⁸³ „România liberă” din 22 iunie 1990.

⁸⁴ „Ziua” din 12 august 1995.

liderii Ligii, s-au numărat negaționiști extrem de vocali precum Radu Theodoru și Ilie Neacșu, fostul redactor-șef al publicației antisemite „Europa”. În „Europa”, ca și în revista „România Mare”, au semnat nenumărați negaționiști cu rădăcini în sistemul comunist, precum Maria Covaci și Aurel Karețki, autorii citați mai sus ai lucrării despre pogromul de la Iași. Exemplificările ar putea continua, însă concluzia ar fi aceeași: istoricii și activiștii naționaliști formați de regimul comunist au păstrat o anumită solidaritate după 1989 și, mai ales, au menținut și au dezvoltat discursul proantonescian și negaționist.

Pe de altă parte, trebuie spus că unul dintre efectele lui 1989 a fost și „democratizarea” negaționismului. Dincolo de nucleul abia menționat, există numeroase alte voci, grupări, publicații care frecventează teme negaționiste. Motivațiile acestora sunt foarte diferite – naționalismul, xenofobia, conspiraționismul, predispoziția autoritară, antidemocratică, ignoranța, nostalgia, fascinația față de figuri intelectuale afiliate la dreapta radicală interbelică, anticomunismul în variantă antisemită etc. – iar profilele sociologice sunt și mai complexe. Din acest motiv, am făcut o sistematizare pornind nu de la persoane și grupuri, ci de la tipuri de argumente negaționiste, după modelul teoretic prezentat la început. Din cantitatea enormă de articole și referințe negaționiste, am ales câteva exemple:

A) *Negaționismul integral*

Cu zece ani înaintea „convertirii la filosemitism”, din anul electoral 2004, liderul PRM, Corneliu Vadim Tudor, afirma că, din lecturi recente, aflase „că savanții englezi și americani⁸⁵ contestă însuși Holocaustul, susținând cu dovezi, probe și argumente logice că nemții nu puteau să gazeze 6 milioane de evrei, întrucât așa ceva era o imposibilitate fizică și tehnică”. Holocaustul, adăuga el, „n-a fost decât o stratagemă sionistă, pentru a stoarce din Germania cam 100 de miliarde de mărci, în 40 de ani, și pentru a ține sub teroare pe oricine nu e de acord cu jugul evreiesc”⁸⁶.

Nici unul dintre autorii români nu a adoptat, însă, argumentul negaționist cu zelul și vehemența cu care a făcut-o Radu Theodoru. Fost ofițer de aviație, membru

⁸⁵ Pentru a da greutate aserțiunilor lor, negaționiștii obișnuiesc să trimită la „demonstrațiile” unor „savanți”, „oameni de știință”, „autorități în domeniu” care ori rămân nespecificați ori se dovedesc a fi impostori, deveniți faimoși prin negaționismul lor. Deseori, negaționiștii mimează ei înșiși protocolul științific, apelând la note, bibliografii, anexe documentare, index, citate din documente sau din opera unor istorici consacrați etc.

⁸⁶ „România Mare” din 4 martie 1994.

fondator al PRM și, un timp, adjunct al lui Tudor, Theodoru avea să fie exclus din PRM în urma unui conflict cu liderul partidului. „Sunt adeptul școlii istorice revizioniste în fruntea căreia se află omul de știință francez R. Faurisson” – scria, în 1995, în săptămânalul antisemit „Europa”⁸⁷. Faurisson, adăuga el, „este victima unor presiuni morale și fizice dezgustătoare, pentru simplul fapt că a pus la îndoială existența camerelor de gazare”. După care Theodoru înșiră o listă a negaționiștilor occidentali și a principalelor lor „demonstrații”, începând cu „Raportul Leuchter” și întorcându-se, apoi, la Léon Degrelle, liderul mișcării fasciste rexiste belgiene, și la „scrisoarea deschisă” adresată de acesta Papei Ioan Paul al II-lea⁸⁸. Degrelle, arată Theodoru, produsese două coloane comparative care demonstau că „adevăratul genocid” fusese cel produs „de bombardamentele anglo-americe, de explozia celor două bombe atomice la Hiroshima și Nagasaki, asasinatelor în masă de la Hamburg și Dresda”, și nu la Auschwitz, „unde propaganda sionistă, spre a estorca Germaniei învinse sume fabuloase, a impus opiniei publice [internaționale] cifra fabuloasă de 6 milioane de evrei asasinați”. Școala revizionistă, „raportând suprafața așa-ziselor camere de gazare la numărul de «gazați» zilnic”, demonstrează, potrivit lui Theodoru, că „totul este o minciună odioasă”. „Apariția școlii istorice revizioniste”, scria Theodoru, „este bomba atomică pe care istoricii conștienți au aruncat-o asupra uriașei construcții propagandistice a meșterilor *Alianței Universale Israelite*, pentru că, „demonstrând ca la Auschwitz și în celelalte lagăre nu s-a produs genocid prin gazare, se pune problema revizuirii procesului de la Nürnberg [sic!]”. Această revizuire ar impune, la rândul ei, „revizuirea procesului făcut Germaniei celui de-al III-lea Reich”, ceea ce ar pune în discuție „«tributul» plătit de Germania postbelică Israelului și organizațiilor mondiale evreiești: de la pensii, la subvenții de toate felurile”⁸⁹. Articolul era prezentat de „Europa” ca fiind primul fragment dintr-o carte care avea să apară sub titlul *Lumea, România și evreii*. Cartea va fi publicată, în cele din urmă, în 1997, dar cu un titlu diferit, *România ca o pradă*, și avea să se vândă aparent destul de bine pentru că o nouă ediție, publicată la o altă editură, să apară în 2000, articolul din „Europa” fiind folosit drept introducere⁹⁰.

Theodoru va continua să imite modelele negaționiste occidentale în *Nazismul sionist*, volum apărut tot în 2000, al cărui titlu este de clară inspirație garaudyana. În

⁸⁷ „Europa”, ieșită pe piață în mai 1991, și-a încetat apariția.

⁸⁸ A se vedea Lipstadt, *Denying the Holocaust*, op. cit., p. 11.

⁸⁹ Radu Theodoru, *Lumea, România și evreii*, „Europa”, nr. 189, din 3-17 mai 1995, p. 1, 11.

⁹⁰ Idem, *România ca o pradă*, Oradea, Editura Alma, 1997 și București, Editura Miracol, 2000.

această carte, Theodoru afirmă că Holocaustul a devenit „cea mai rentabilă afacere evreiască” ce a existat vreodată, „îmbogățindu-i pe autorii ziși martori oculari care au fabricat în serie cu exagerări aberante și viziuni patologice viața din lagărele naziste”. Fiind „preluată de literatura de memorialistică”, teza „s-a dovedit deosebit de rentabilă”. Se produc „filme zise documentare, de fapt subtile sau grosolane mistificări precum SHOAH [de Claude Lanzmann]”, au loc „congrese zise științifice”, – totul pentru a crea „un sistem complex de dezinformări, de spălare a creierului, de presiuni psihologice, reușind să impună falsul ca pe o realitate emoțională”. Reacția „demnității umane” la această stare de fapt, continua Theodoru, „se numește «REVIZIONISMUL ISTORIC» și curajoșii săi partizani au devenit „ținta nazismului sionist care folosește împotriva istoricilor revizionisti teroarea fizică, linșajul din presă, teroarea judiciară, atentatele, izolarea socială, loviturile economice”. Producția revizionistă „analizează întregul proces de la Nürnberg, dovedind că a fost un proces-răzbunare al învingătorilor asupra învinșilor. Eu îl caracterizez ca pe un proces făcut de nazismul sionist, nazismului german. Mai exact, ca pe un proces al nazismului iudaic, împotriva nazismului arian. O răfuială rasistă”⁹¹.

B) *Negaționismul deflectiv*

Și această formă a negaționismului a fost din plin prezentă în declarații ale politicianilor români, precum și în producția istoriografică. Încă din 1990, fostul lider al Partidului Național Liberal (PNL) Radu Câmpeanu se pronunța, într-un interviu, pentru reabilitarea lui Antonescu, care a fost „un mare român”. Printre argumentele utilizate de Câmpeanu în favoarea reabilitării se numără și cel care plasa blamul pentru atrocitățile comise în timpul Holocaustului în seama germanilor și a ungarilor. Practic, afirma Câmpeanu, România se aflate în timpul războiului sub ocupație nazistă. Cu toate acestea, cele mai puține crime împotriva evreilor fuseseră înregistrate în România. Nici vorbă, afirma acesta, să fi avut de a face cu 300 000 - 400 000 de victime, în teritoriile administrate de români pierzându-si viața cel mult 60 000 de evrei. Numai în nordul Transilvaniei se poate vorbi de Holocaust, evreii de acolo fiind deportați de către

⁹¹ Radu Theodoru, *Nazismul sionist*, București, Editura Miracol, 2000. p. 23-24. Sublinierea autorului.

autoritățile horthyste. Cât despre rolul personal jucat de Antonescu, el a încercat și, în parte, a și reușit să apere pe cât era posibil comunitatea evreiască din România⁹².

Trebuie subliniat că transformarea lui Antonescu în apărătorul evreimii române este împărtășită și de negaționiștii selectivi⁹³. De exemplu, miliardarul Iosif Constantin Drăgan, principalul finanțator al apologiei antonesciene sub forma negaționismului selectiv, susținea, în 1993, că la Haifa fusese ridicată o statuie pentru a-l onora pe Antonescu, salvatorul, „unic și real (...) a jumătate de milion de evrei din România (...) și care trăiesc fericiți azi în Israel”⁹⁴. De asemenea, Drăgan afirma, în memoriile sale:

„Pentru a le întări protecția într-o formă mai sigură și a-i pune sub scutul codului și al legilor militare, mareșalul Antonescu a decretat mobilizarea tuturor Evreilor din România, pentru serviciile civile *parifcate cu cele militare de pe front*. Cu alte cuvinte, le-a acordat tuturor calitatea de *soldați fără uniformă*. În acest fel au fost salvați peste cinci sute de mii de Evrei din România (după statistica oficială, în realitate poate șapte sute de mii), patru sute de mii dintre ei contribuind la întemeierea Statului Israel și reprezentând un sfert din populația actuală a țării lor. (...) Tot mareșalul Antonescu a restituit toate averile luate de la Evrei sau vândute de bună-voie [...]. Mi se spune că, în Israel, la Tel Aviv, există o stradă ce poartă numele Mareșalului Antonescu. Cu toate acestea, spre a ne păstra în cadrele justiției istorice, rămâne de stabilit lista, numele și religia celor îmbrăcați în uniforme de soldați, formând plutonul de execuție care a tras asupra Mareșalului”⁹⁵.

Figuri de prim plan ale istoriografiei ceaușiste și-au menținut și după schimbarea regimului interpretările deflective. Maria Covaci a luat poziție în „Europa”, în 1991,

⁹² Interviu înregistrat de William Totok, la 2 noiembrie 1990. Fragmente din interviu au fost incluse în emisiunea radio realizată de Totok, *Rumäne erwache! Nationalistische Tendenzen im postkommunistischen Rumänien (Deșteaptă-te române! Tendințe naționaliste în România post-comunistă)*, RIAS-Berlin, 5 februarie 1991.

⁹³ A se vedea Michael Shafir, *Între negare și trivializare prin comparație*, op. cit., p. 72, 110.

⁹⁴ „România Mare” din 7 ianuarie 1994.

⁹⁵ Iosif Constantin Dragan, *Europa Phoenix* (volumul III din patru volume apărute sub titlul comun: *Prin Europa*), București, Editura Europa Nova, 1977, p. 562-563. Sublinierea autorului.

când se împlineau 50 de ani de la pogromul din Iași, afirmând că masacrul a fost săvârșit „de trupele hitleriste”. Cât despre victimele din lagărele din Transnistria, acestea pot fi puse, în opinia Mariei Covaci, pe seama războiului, a epidemiilor și, din nou, a trupelor hitleriste, Armata română necomițând „nici un masacru sau pogrom”⁹⁶. În aceeași publicație, A. Karețki, coautor alături de M. Covaci al lucrării controversate *Zile însângerate la Iași*, lăuda solidaritatea întregului popor român cu evreii⁹⁷. Într-un volum publicat în 1992 de Mircea Mușat, masacrul de la Iași era denumit „pogromul hitleristo-legionar”⁹⁸.

Nu lipsesc, în negaționismul românesc, nici încercările de a proiecta vinovăția pentru Holocaust asupra evreilor. Înaintea pretensei schimbări în atitudinea sa față de evrei și față de Holocaust, Corneliu Vadim Tudor nu ezită să recurgă la argumentul deicidului. Liderul PRM se vedea, în 1996, ca având de îndeplinit o funcție mesianică în relația cu evreii: „Bunul Dumnezeu are un plan cu mine, și anume să le aduc aminte [evreilor] că nu-l pot răstigni la infinit pe Iisus”. În 1997, Tudor mărturisea: „Îl iubesc prea mult pe Iisus Cristos ca să nu mă gândesc în fiecare zi cine L-a batjocorit, cine L-a scuipat, cine L-a lovit cu pietre, cine L-a ridicat pe cruce și L-a bătut în cuie. Evreii au făcut asta. Evreii de acum 2000 de ani și evreii dintotdeauna”⁹⁹.

Explicațiile conspiraționiste, extrem de răspândite în România¹⁰⁰, și-au găsit aplicabilitate și în problema Holocaustului. Astfel, Radu Theodoru afirmă că Hitler a fost o invenție a evreilor, o simplă marionetă în mâinile acestora¹⁰¹. Scriitorul Ioan Buduca își exprima credința, în paginile unei reviste respectabile, „România literară”, că antisemitismul este un produs al uneltirilor sioniste, menit a provoca emigrarea evreilor spre Israel¹⁰². Altădată, Buduca utilizează argumentul defensionist, lăsând să se înțeleagă că evreii l-au forțat pe Hitler la legitimă apărare. Scriitorul vorbește fără menajamente de „vina istorică a evreimii față de Germania” pentru înfrângerea acesteia

⁹⁶ Maria Covaci, *Un adevăr restituit istoriei*, „Europa”, nr. 34 din iulie 1991.

⁹⁷ A. Karețki, *A existat un întreg popor solidar cu suferințele evreilor*, „Europa”, nr. 26 din iulie 1991.

⁹⁸ Mircea Mușat, *1940: Drama României Mari*, București, Editura Fundației România Mare, 1992, p. 217.

⁹⁹ „România Mare”, nr. 302, 1996; nr. 356, 1997. *Apud* Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central european*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2004, p. 366-367.

¹⁰⁰ George Voicu, *Zei cei răi. Cultura conspirației în România postcomunistă*, Iași, Polirom, 2000.

¹⁰¹ Radu Theodoru, *România ca o pradă*, 1997, *op. cit.*, p. 9.

¹⁰² Ioan Buduca, *Care-i buba?*, „România literară”, nr. 15 din 22-28 aprilie 1998.

în primul război mondial, cât și de vina de a fi declarat război lui Hitler în 1934¹⁰³, că a cerut boicotarea internațională a produselor germane.

Argumentul defensionist se găsește în nenumărate alte scrieri negaționiste. Încă din 1993, Ilie Neacșu, redactorul-șef al săptămânalului „Europa” și viitor parlamentar PRM, afirmase că „n-am aflat (...) că Hitler i-ar fi căsăpît pe jidani la Tel Aviv sau pe valea Iordanului, ci în curtea lui, la Berlin, unde urmașii lui Iuda puseseră stăpânire, după primul război mondial, pe economia, cultura și politica Germaniei”¹⁰⁴. În același registru argumentativ se încadrează și argumentele jurnalistului Vladimir Alexe. Într-un articol publicat în suplimentul „Dosare ultrasecrete” din cotidianul „Ziua” tocmai la 20 aprilie 2002 (ziua nașterii lui Adolf Hitler!), Alexe aduce nu numai „dovezi” că evreimea mondială i-ar fi declarat război lui Hitler, ci și că celebra „Noapte de cristal” nu ar fi fost altceva decât o provocare pusă la cale de aceeași evreime mondială, tot în scopul de a încuraja, pe de o parte, emigrarea evreilor din Germania și, pe de altă parte, de a convinge autoritățile britanice să nu abandoneze, cum intenționau, planul de împărțire a Palestinei între evrei și arabi.

Unii negaționiști sunt, totuși, dispuși să admită că au fost „necesare” măsuri de represalii împotriva evreilor, în acest fel subliniind că lipsa de loialitate a evreilor ar fi provocat o reacție de răspuns. Principalul argument se bazează pe acuzația de sprijin acordat de către evrei, în 1940, forțelor sovietice de ocupație în Basarabia și nordul Bucovinei și de participare evreiască la umilirea, torturarea soldaților români în timpul retragerii. Din această perspectivă, pogromurile din 1940 de la Dorohoi și Galați, cel de la Iași din iunie 1941, atrocitățile comise în Transnistria (atunci când sunt admise, fie și minimal) devin explicabile fie în termeni de autoapărare, fie ca fiind rezultatul răzbunării spontane pentru faptele comise de evrei în 1940.

Argumentul reactiv cunoaște mai multe versiuni, unele în care vinovăția evreilor este parțială, dar ajunge să fie exacerbată în contextul „complex”, „tensionat” al războiului, altele în care culpa acestora este majoră. Explicații din prima categorie, care dizolvă responsabilitățile pentru atrocități mutând accentul de pe proiectul criminal al regimului Antonescu pe contextul nefericit al războiului, se găsesc la Alex Mihai Stoenescu, un scriitor angajat la Departamentul de Relații cu Publicul din Ministerul Apărării, în volumul intitulat *Armata, mareșalul și evreii*. După ce deplânge victimele

¹⁰³ Idem, *Vișelul de aur*, „Contemporanul – Ideea europeană”, nr. 37 din 30 septembrie 1999.

¹⁰⁴ Ilie Neacșu, *Rabinul suferă de hemoroizi*, „Europa” din 6-13 aprilie 1993.

inocente ale pogromului de la Iași (al căror număr îl minimizează), Stoenescu susține că, în cazul „trenurilor morții”, a fost vorba mai degrabă de „neglijență” decât de premeditare. Cei urcați în vagoane, arată Stoenescu, erau suspectați de a fi comuniști care ar fi deschis focul asupra soldaților români și germani. Din păcate, „trierea” se desfășurase într-o atmosferă de tensiune, ceea ce ar explica moartea atâtor nevinovați. Nu era, însă, prima oară în istorie când „sute sau mii de nevinovați” plăteau pentru „o mână de vinași”, conchide Stoenescu¹⁰⁵.

Ceva similar susținea, în 1994, Adrian Păunescu, unul dintre autorii cultului lui Nicolae Ceaușescu, transformat în politician post-comunist (lider în Partidul Socialist al Muncii, mai apoi senator al Partidului Social Democrat). Acesta afirmă: „Nimeni dintre românii care au luptat pentru Reîntregirea Neamului (de la Mareșalul Antonescu la ultimul soldat) n-a acționat în felul sângeros în care războiul îi pune pe oameni să acționeze, împotriva vreunui inamic, pentru că era evreu. Singura – și îngrozitoarea – rațiune a crimelor din Basarabia a fost pedepsirea bolșevicilor (...) România nu a ucis evrei pentru că erau evrei”¹⁰⁶.

Culpa evreilor este proeminentă în scrierile lui Gheorghe Buzatu. Vederile acestui istoric despre Holocaust și admirația sa pentru Antonescu erau cunoscute public cu mult înainte de publicarea, în 1995, a unei broșuri la editura legionară Majadahonda. Buzatu răstoarnă complet perspectivele. Nu numai că România nu se face vinovată de Holocaust, ci a fost chiar victima acestuia. Și nu o victimă a nazismului, cum se afirmă în istoriografia comunistă, ci o victimă a Holocaustului comis de evrei, început încă din 1940¹⁰⁷.

Broșura avea să devină unul dintre capitolele unui tom bazat pe investigațiile făcute de Buzatu în arhivele sovietice¹⁰⁸. Subiectul acestui volum îl constituie *România în arhivele Kremlinului*, dar „eroii” principali sunt evreii care au acționat în interesul Sovietelor și care au devenit lideri în România comunistă postbelică. În volum, conținutul broșurii este modificat în mod semnificativ. De exemplu, dispare afirmația că atacurile evreiești asupra Armatei române din vara anului 1940 ar fi „*determinat, netăgăduit, comportamentul ulterior* [al mareșalului Antonescu] *în abordarea*

¹⁰⁵ Alex Mihai Stoenescu, *Armata, mareșalul și evreii*, București, Editura RAO, 1998, p. 280.

¹⁰⁶ Adrian Păunescu, *Nici jidani, nici profitori*, „Totuși iubirea”, nr. 184 din 7-14 aprilie 1994.

¹⁰⁷ A se vedea Gheorghe Buzatu, *Așa a început holocaustul împotriva poporului român*, București, Editura Majadahonda, 1995.

¹⁰⁸ Idem, *România în arhivele Kremlinului*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

*problemei evreiești*¹⁰⁹. Această afirmație ar fi echivalat cu recunoașterea implicită a faptului că Antonescu ordonase deportarea evreilor din Basarabia și Nordul Bucovinei în Transnistria. În volum, a rămas, în schimb, afirmația lui Antonescu dintr-o rezoluție datată 19 octombrie 1941 care caracteriza evenimentul din anul precedent ca fiind „ca inspirație și ca execuție de esență evreiască”¹¹⁰. Buzatu însuși descria aceste evenimente drept „o crima [evreiască] împotriva poporului român”. Și, mai important, în ambele versiuni, iulie 1940 este considerat a fi momentul care „a inaugurat Holocaustul împotriva poporului român în epoca războiului mondial din 1939-1945 și după aceea”¹¹¹.

Ultima formă de deflexie manipulativă este și cea mai ultragiantă pentru memorie. Ea aparține acelor care nu se sfiesc să afirme că evreii înșiși sunt autorii Holocaustului. Ion Coja, profesor de filologie la Universitatea București, cu o carieră politică sinuoasă, candidat în 2004 la Primăria Bucureștiului pe baza unei platforme-program în care cerea reabilitarea lui Antonescu, susținea, într-o scrisoare deschisă adresată președintelui FCER, prof. Nicolae Cajal, la 1 februarie 1997, că pogromul din ianuarie 1941 nu avusese loc niciodată. Dovada ar fi constat în faptul că, deși comuniștii au lansat o anchetă, nimeni nu a fost tras la răspundere pentru cele 120 de victime, unele dintre ele atârinate în cârlige la abator cu inscripția „carne cușer” pe cadavre. În altă scrisoare, datată 21 februarie, Coja admite că, în timpul pogromului, muriseră evrei, dar afirmă că „nu rezultă că autorii acestor crime au fost legionari”¹¹². Același autor avea să afirme, într-un volum publicat în 1999, că nici marele istoric Nicolae Iorga nu fusese asasinat de gloanțele legionarilor. Totul nu fusese decât un scenariu pus la cale de către KGB-ul sovietic și, indică aluziv Coja, se știe prea bine că acest organ era, de fapt, în serviciul „oculte”. Aveam de a face cu aceeași „ocultă” care, mai târziu, va ordona asasinarea lui Nicolae Ceaușescu sau va comanda lichidarea savantului român Ioan Petru Culianu, va susține Coja¹¹³. În toamna anului 2003, elaborând pe marginea unei afirmații absurde a jurnalistului Vladimir Alexe, publicată în cotidianul „România liberă”, potrivit căreia Antonescu încheiase un pact cu

¹⁰⁹ Idem, *Așa a început holocaustul*, op. cit., p. 40. Sublinierea autorului.

¹¹⁰ *Ibidem* și *România în arhivele Kremlinului*, op.cit. p. 230.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 29 și, respectiv, 222. Sublinierea autorului.

¹¹² Ion Coja, *Legionarii noștri*, București, Editura Kogaion, 1997, p. 156-169. Citatul la pagina 167.

¹¹³ Idem, *Marele manipulator și asasinarea lui Culianu, Ceaușescu, Iorga*, București, Editura Miracol, 1999.

comuniștii înaintea pogromului din ianuarie 1941¹¹⁴, Coja conchidea că victimele evreiești ale pogromului fuseseră lichidate de propriii lor coreligionari, îmbrăcați în cămăși verzi. Aceștia, afirma profesorul bucureștean, se aflau în serviciul Sovietelor, pentru a compromite atât Garda de Fier, cât și alianța acesteia cu mareșalul Antonescu¹¹⁵. După numai câteva luni, Coja și-a schimbat versiunea, afirmând că se află în posesia unei mărturii, dată de un nonagenar legionar sub jurământ, din care ar fi reieșit că trupurile sfârtecate și agățate în cârlige, la abator, nu fuseseră ale evreilor, ci ale legionarilor măcelăriți de către evrei¹¹⁶.

C) *Negaționismul selectiv*

Negaționismul selectiv nu este nicăieri în Europa Centrală și de Est mai flagrant decât în România. Parte, că și negaționismul deflectiv, dintr-o strategie discursivă disculpantă cu caracter naționalist, negaționismul selectiv admite existența Holocaustului în alte părți, dar nu recunoaște responsabilitatea României, a regimului Antonescu, și nici a legionarilor pentru atrocitățile antisemite.

Cele două figuri emblematice ale negaționismului selectiv românesc sunt Gheorghe Buzatu și Ion Coja. Buzatu a fost coordonatorul sau prefațatorul unor volume în care Garda de Fier și liderul acesteia apar într-o lumină favorabilă¹¹⁷. Totuși, istoricul admitea, până de curând, că legionarii au ucis evrei, chiar dacă scuza acțiunile acestora ca fiind reacția autohtonă la bolșevism și la crimele comuniste, în care evreii ar fi avut un rol major. După cum se exprima succint în săptămânalul PRM, „România Mare”, la data de 22 decembrie 1995, „Crima naște crimă”. Între timp, însă, Buzatu s-a raliat pozițiilor negaționismului selectiv pe care Coja le-a afișat de la bun început.

La mijlocul anului 2001, Buzatu și Coja au organizat, la București, un simpozion al cărui titlu – *Holocaust în România?* – vorbește de la sine. Simpozionul a fost împărțit în două sesiuni, prima examinând „îndoielnica” existență a unui Holocaust românesc, iar a doua, motivele existenței unui „antiromânism puternic instituționalizat”. Ca

¹¹⁴ „România liberă” din 3 septembrie 2003.

¹¹⁵ „România Mare”, nr. 689 din 26 septembrie 2003.

¹¹⁶ Idem, nr. 706 din 23 ianuarie 2004.

¹¹⁷ Spre exemplu, Kurt W. Treptow, Gheorghe Buzatu, „Procesul” lui Corneliu Zelea Codreanu (Mai, 1938), Iași, [f.e.], 1994, sau Gheorghe Buzatu ș.a., *Radiografia dreptei românești*, București, FF Press, 1996. Cu ocazia aniversării a 70 de ani de la întemeierea Legiunii, care a avut loc la Iași, în „capitala mișcării”, Buzatu a ținut, la 24 iunie 1997, o conferință, documentată și pe o casetă video pusă în vânzare de editura legionară Gordian din Timișoara. A se vedea Gordian, *Legiunea Arhangelul Mihail. 70 de minute împreună cu Mișcarea legionară la Iași. 24 iunie 1997*.

rezultat al celei de-a doua sesiuni, a fost înființată Liga pentru Combaterea Antiromânismului (LICAR), condusă de Coja. Rezoluțiile adoptate au fost publicate, printre altele, în publicația lunară legionară „Permanențe”¹¹⁸. Semnatarii, se afirmă, „țin să precizeze că nu avem nici o legătură cu acele persoane și opinii care contestă integral producerea holocaustului antievreiesc din anii celui de-al doilea război mondial”. Rezoluțiile specifică, de asemenea, că evreii „au suferit cam peste tot în Europa acelor ani, dar nu și în România” și adaugă că „mărturiile unor evrei demni de toată încrederea” demonstrează că „în acei ani, România și poporul român au avut un comportament care face onoare demnității umane”. În sprijinul afirmațiilor erau invocate fragmente din pretinsa mărturie depusă în fața unui tribunal elvețian, în anul 1955, de către fostul lider al evreilor români din timpul războiului, Wilhelm Filderman, care l-ar fi scos din culpă pe Antonescu. Dar documentul nu a fost nicăieri și niciodată reprodus și existența acestuia este mai mult decât îndoielnică¹¹⁹. Pretinsa „mărturie” a lui Filderman la procesul de la Berna fusese menționată pentru prima oară într-un volum din 1994, într-o „notă a editorului” Kurt W. Treptow¹²⁰, istoric american stabilit în România, cu vederi prolegionare și proantonesciene, care s-a bucurat de mare trecere pe lângă autorități¹²¹. Coja va afirma că de aici aflase pentru prima oară de existența „documentului”¹²². Istoricul american afirma că originalul poate fi consultat la Centrul de Istorie și Civilizație Europeană din Iași, al cărui director era Buzatu. Istoricul va admite, în cele din urmă, că „documentul” consta într-un articol publicat în săptămânalul de scandal „Baricada”. Tabloidul pretindea că ar fi primit „documentul” de la Matei Cazacu, un istoric român stabilit în Franța. Contactat de la București de către vicepreședintele Fundației Filderman, Teodor Wexler, Cazacu avea să dezmințască orice implicare¹²³.

¹¹⁸ A se vedea nr. 7 din iulie 2001.

¹¹⁹ A se vedea Michael Shafir, *Între negare și trivializare prin comparație*, op. cit., p. 92-95.

¹²⁰ Este vorba despre volumul: Sabin Manuilă, Wilhelm Filderman, *Populația evreiască din România în timpul celui de-al doilea război mondial*, în care Treptow cita „mărturia” la p. 8-12. Treptow va mai cita din ea, dar va evita să indice sursa, în volumul Kurt Treptow (ed.), *A History of Romania*, Iași, The Center for Romanian Studies, The Romanian Cultural Foundation, 1995, p. 485, 499-500, tom care avea să fie distribuit masiv în străinătate de către editor, Fundația Culturală Română, filiala Iași, cu ajutorul ambasadelor României.

¹²¹ Mai mulți oficiali și istorici care i-au fost apropiați au fost puși într-o situație ambarasantă în 2002, când Treptow a fost judecat și închis, în urma unui scandal de pedofilie.

¹²² Ion Coja, *Marele manipulator*, op. cit., p. 298-299.

¹²³ A se vedea „Baricada”, nr. 26 din iulie 1991 și Lya Benjamin, *Considerații pe marginea pretinsului testament*, „Societate și cultură”, nr. 4, 1995, p. 39-43.

Atât în cuvântarea sa la simpozion¹²⁴, cât și într-un articol din noua „Revista Mareșal Antonescu”, Coja mai convoacă un „martor” care să ateste „nevinovăția” României: fostul șef-rabin Alexandru Șafran¹²⁵. Coja invocă o dedicație pe care ar fi primit-o fiul guvernatorului Transnistriei, Gheorghe Alexianu. Dedicția îl disculpa de orice crimă pe Alexianu, care a fost executat împreună cu Antonescu, în 1946. În urma acestor afirmații, unul dintre autorii acestui raport, politologul Michael Shafir, l-a contactat pe nepotul bătrânului (91 de ani la acea data) rabin, Dan Șafran, pentru a ajuta la clarificarea autenticității dedicației. Rabinul Șafran a răspuns că roagă să fie recitite rândurile pe care le scrisese despre Alexianu în memoriile sale. Guvernatorul este menționat acolo o singură dată, fiind descris că „renumit pentru cruzimea sa”¹²⁶.

Declarația finală a simpozionului confirmă, de asemenea, vechile poziții ale lui Coja privind neparticiparea Gărzii de Fier la pogromul de la București, în 1941. Asemeni lui Coja, semnatarii declarației pretind că Tribunalul internațional de la Nürnberg investigase „toate crimele împotriva umanității” din timpul războiului și că ar fi fost cercetată și Mișcarea Legionară, „dar procurorii înaltei instanțe internaționale nu au putut reține nici o vină, nici o crimă de genocid pe seama legionarilor”. Legenda disculpării Legiunii de către Tribunalul de la Nürnberg a fost inspirată de negaționiștii români aflați în exil (vezi *infra*) și întreținută de Coja¹²⁷. După cum se știe, procurorii amintiți nu investigaseră, și cu atât mai puțin nu exoneraseră, Garda de Fier, Tribunalul de la Nürnberg neocupându-se decât de criminalii de război din Germania nazistă¹²⁸.

În 2001, Gheorghe Buzatu a girat, prin intermediul Centrului de Istorie și Civilizație Europeană, pe care îl conducea, apariția, sub auspiciile Academiei Române, a unei cărțului imunde, Naționalistul, semnată de tânărul deputat PRM Vlad Hoge. Cartea este compusă din articole publicate în prealabil în „România Mare” și „Politica”, sau pamflete prezentate de autor drept „studii”, apărute sub pseudonim într-o revistă locală de scandal, „Atac de Târgu’ Ieșilor”. Unul dintre „studii” are titlul *Care Holocaust?* și subtitlul *Mareșalul Ion Antonescu a protejat evreii din România*. Hoge citează și el „mărturia” lui Filderman și, după ce invocă autori care au tratat perioada

¹²⁴ A se vedea Ion Coja, *Simpozion internațional: „Holocaust în România?”*, (1-7), „România Mare” din 13-24 august 2001.

¹²⁵ Detalii în Michael Shafir, *Între negare și trivializare prin comparație*, *op. cit.*, p. 95-96.

¹²⁶ Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor: Memorii*, București, Editura Hasefer, 1996, p. 86.

¹²⁷ A se vedea Ion Coja, *Legionarii noștri*, *op. cit.*, p.98-111, precum și polemica sa cu Zigu Ornea, în „Dilema” din 11-17 august și 25-31 august 1997.

¹²⁸ A se vedea I. Deák, J. T. Gross, T. Judt (coord.), *Procese în Europa. Al doilea război mondial și consecințele lui*, București, Curtea Veche, 2003, *passim*.

1940-1944 – Gh. Buzatu, Ioan Scurtu, Valeriu-Florin Dobrinescu, Iosif-Constantin Drăgan, Mircea Mușat, gen. I. Gheorghe, col. Gh. Magherescu –, conchide: „Documentele prezentate dovedesc în mod clar că evreii din România NU au fost supuși unui regim de exterminare de către regimul Antonescu”¹²⁹. În rest, cartea este explicit antisemită, autorul afirmând pe față că a fost inspirat de criminalul de război nazist executat la Nürnberg, Julius Streicher. Explicabil, deci, că Hogeia nu ezită să afirme că „antichriștii evreo-khazari au încercat să-și înfrângă complexul inferiorității lor spirituale printr-o animalizare completă a trăirilor afective” sau că „marxismul bolșevic și capitalismul sălbatic au fost născocite de aceiași rabini și zarafi bărboși care bolboroseau în neștire pe la întâlniri de taină, urzind noi și noi protocoale de înrobire a «goymilor»”¹³⁰.

Publicarea cărții a provocat un mare scandal în presă, dar deputatul Hogeia și-a păstrat poziția, deși cele scrise intrau, prin mesajul xenofob, sub incidența Codului Penal. Buzatu, cel care a permis publicarea cărții sub egida Academiei, și-a dat demisia formal din fruntea Centrului, dar și-a păstrat, de facto, controlul asupra instituției.

Negaționismul selectiv este practicat nu doar de intelectuali sau politicieni extremiști, ci, uneori, și de autoritățile statului. Acest lucru se poate observa din modul în care este pusă în aplicare Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 31 din 13 martie 2002.

Ordonanța, adoptată sub presiune internațională înaintea aderării României la NATO, interzice organizațiile și simbolurile cu caracter fascist, rasist sau xenofob, precum și promovarea cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii. Sunt, de asemenea, interzise ridicarea sau menținerea în locuri publice, cu excepția muzeelor sau în scop științific, a unor statui, grupuri statuare sau plăci comemorative referitoare la persoane vinovate de săvârșirea de „crime contra păcii și omenirii” (pentru care fusese condamnat Antonescu), precum și acordarea numelor acestora străzilor și altor locuri aparținând spațiului public. În fine, Ordonanța interzice negarea în public a Holocaustului ori a efectelor acestuia. Pedepsele pentru încălcarea prevederilor Ordonanței oscilează de la amendă la închisoare de până la 15 ani¹³¹.

¹²⁹ Vlad Hogeia, *Naționalistul*, Iași, Academia Română, Centrul de istorie și civilizație europeană, 2001, p. 60-66.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 44, 56, *passim*.

¹³¹ Mediafax din 18 martie 2002, „Monitorul Oficial al României” din 28 martie 2002, www.indaco.ro.

Până în momentul publicării Ordonanței, între șase și opt statui au fost ridicate în memoria mareșalului Antonescu, iar 25 de străzi sau piețe, precum și un cimitir militar (din Lețcani-Iași) îi purtau numele. Autoritățile nu au făcut o preocupare din a urmări dacă în toate aceste cazuri prevederile legale sunt aplicate. Situația câtorva monumente dedicate lui Antonescu este incertă¹³². În 2004, continuau să existe străzi cu numele mareșalului Antonescu în orașe precum Cluj-Napoca, Câmpulung-Muscel sau Târgu-Mureș¹³³, iar la Timișoara (unde numele Bulevardului Antonescu a fost schimbat după presiuni interne și externe asupra Consiliului municipal) o stradă a primit numele legionarului Spiru Blănaru¹³⁴. În fine, Ion Coja a publicat o broșură cu caracter negaționist, după emiterea Ordonanței, dar nu a intrat în atenția Justiției¹³⁵.

Mai mult, însuși Guvernul României a intrat în contradicție cu Ordonanța 31. La scurt timp după emiterea ei, în sediul Guvernului a fost inaugurată o galerie cu portretele foștilor prim-miniștri ai statului, între care se află și cel al lui Ion Antonescu. Acest fapt a provocat protestul Comisiei Helsinki a SUA, care a amendat, cu aceeași ocazie, tergiversarea demolării statuiilor lui Antonescu¹³⁶. Ministrul Culturii și Cultelor, Răzvan Theodorescu, a respins protestul, afirmând că toate statuile Mareșalului fuseseră demontate, cu excepția bustului aflat în incinta curții bisericii ctitorite de Antonescu la

¹³² Mediafax citând surse ale Federației Comunităților Evreiești din România, menționa, la 18 martie 2002, numărul de șase statui, aflate la București, Iași, Jilava (de fapt, o troiță), Slobozia, Piatra-Neamț și Târgoviște. O scrisoare de protest a Comisiei Helsinki a SUA menționa, potrivit aceleiași Agenții, la 28 iunie 2002, alte două statui, la Sărmaș și Călărași. Primarul Călărașilor avea însă să dezmință că o statuie a lui Antonescu ar exista în „spațiul public” al urbei sale, arătând că un bust reprezentându-l pe Antonescu există „numai” în incinta „spațiului privat” din sediul Fundației Mareșal Antonescu din oraș („Jurnalul Național” din 2 iulie 2002). Potrivit informațiilor noastre, la ora emiterii Ordonanței, existau trei statui amplasate în spațiul public (Slobozia, Piatra Neamț și cimitirul militar din Lețcani, de lângă Iași). Alte patru monumente au fost amplasate într-un spațiu al cărui caracter privat este discutabil: este vorba de troița de la Jilava – aflată, totuși, pe un spațiu asupra căruia responsabilitatea revine Ministerului Justiției; bustul din curtea bisericii „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, ctitorită de Mareșal la București; un alt monument aflat, de asemenea, în spațiul unei biserici, cel de la Sărmaș, din județul Mureș; precum și de monumentul de la Călărași. Inițiative de a înalța monumente la Târgu-Mureș, Pitești și Drobeta Turnu-Severin au fost respinse de către Prefectură, sau de către autoritățile locale, iar inițiativa fostului primar al Clujului, Gheorghe Funar, aprobată de Consiliul local și împiedicată de prefect, a ajuns în fața instanțelor juridice, procesul fiind strămutat la Iași. Pentru numărul străzilor, a se vedea „Mediafax” din 18 martie 2002.

¹³³ A se vedea Mediafax din 18 noiembrie 2003 (Târgu-Mureș), și „Rompres” din 9 februarie 2004 (Cluj-Napoca). Pentru Oradea, a se vedea William Totok, *Mistificări și falsificări: contrareacții la Ordonanță*, „Observator cultural”, nr. 156 din 21-27 ianuarie 2003.

¹³⁴ A se vedea interviul cu William Totok în „Divers”, nr. 10 din 18 martie 2004.

¹³⁵ A se vedea *Holocaust în România (?). Suită de documente și mărturii adunate și comentate de Ion Coja în folosul parlamentarilor și al autorităților implicate în elaborarea, aprobarea și aplicarea Ordonanței de Urgență nr. 31/2002 a guvernului României*, București, Editura Kogaion, 2002. Titlul citat este cel de pe pagina de titlu, cel exterior fiind *Holocaust în România* (fără semn de întrebare), ceea ce a făcut posibilă distribuirea broșurii în librării.

¹³⁶ „Adevărul” din 29-30 iunie 2002.

București. Cât despre galeria de portrete, Theodorescu a explicat că aceasta nu se găsește în „spațiul public”, prevederile Ordonanței fiind, astfel, strict respectate¹³⁷. Explicația nu stă în picioare, deoarece Guvernul este o instituție publică prin excelență, iar semnificația sintagmei „loc public” derivă din acest statut al instituției.

Soarta Ordonanței este incertă. După ce a intrat în dezbateră Parlamentului, unde trebuie să capete caracter de lege, au fost propuse mai multe amendamente care îi distorsionează sensul și îi limitează efectele. În Comisia de Apărare din Senat, reprezentanții PNL – printre care fostul președinte al partidului, Mircea Ionescu-Quintus – s-au alăturat PRM, cerând introducerea unor amendamente substanțiale. S-a făcut afirmația că noțiunea de Holocaust ar fi neclară, precum și că Ordonanța ar leza dreptul la liberă exprimare, constituind, prin urmare, o lezare a drepturilor omului în general¹³⁸. Această opinie a fost îmbrățișată și de către un membru proeminent al Asociației Române pentru Apărarea Drepturilor Omului – Comitetul Helsinki (APADOR-CH)¹³⁹. Ulterior, deși conducerea PNL s-a distanțat de propriii reprezentanți în Comisia de Apărare¹⁴⁰, punctul de vedere al acesteia a fost parțial însușit de către Comisia Juridică a Senatului. Această din urmă Comisie a decis să aprobe un amendament înaintat de nimeni altul decât senatorul Gheorghe Buzatu. Reprezentantul PRM a propus – și Comisia a acceptat în unanimitate – ca Holocaustul să fie definit drept „*exterminarea sistematică, în masă, a populației evreiești din Europa, organizată de către autoritățile naziste în timpul celui de-al doilea război mondial*”¹⁴¹. Cu alte cuvinte, potrivit acestei definiții, în România nu a avut loc Holocaustul, exterminarea evreilor aici nefiind „organizată de către autoritățile naziste”¹⁴². Definiția intră perfect în categoria „negaționismului selectiv”. Dacă Parlamentul aprobă această definiție a Holocaustului, Ordonanța își pierde relevanța.

Trebuie să amintim că această Comisie a fost înființată în urma unei controverse prelungite, cu ecouri internaționale, pornită de la un comunicat al Guvernului României,

¹³⁷ „Cotidianul” din 28 mai 2002 și Mediafax, 29 iunie 2002.

¹³⁸ „Cotidianul” din 15 aprilie 2002.

¹³⁹ A se vedea Gabriel Andreescu, *Contra extremismului, nu împotriva libertății*, „Observator cultural”, nr. 111 din 9-15 aprilie 2002 și *Necesitatea amendării Ordonanței de Urgență nr. 31 privind organizațiile și simbolurile cu caracter fascist, rasist sau xenofob*, „Revistă română de drepturile omului”, nr. 23, 2002, p. 8-19.

¹⁴⁰ Mediafax, 17 aprilie 2002.

¹⁴¹ *Idem*, 5 iunie 2002. Sublinierea noastră.

¹⁴² Pentru o critică pertinentă a acestei formule, a se vedea Andrei Oișteanu, *Holocaust: încercare de definire*, „Dilema”, nr. 518 din 28 februarie 2003.

care este o expresie a negaționismului selectiv. Pe 12 iunie 2003, la finalul unui scurt comunicat privind inițierea unui acord de colaborare dintre Arhivele Naționale ale României și Holocaust Memorial Museum din Washington, erau adăugate următoarele: „în interiorul hotarelor României, în epoca 1940-1945, nu a avut loc un Holocaust”¹⁴³. Comunicatul a stârnit un val de proteste interne și internaționale, inclusiv un protest oficial din partea Israelului¹⁴⁴. Confruntat cu aceste reacții, președintele Ion Iliescu a declarat în fața presei că Guvernul trebuia să se abțină de la comentarii¹⁴⁵.

Ulterior, Guvernul a revenit într-un mod pozitiv asupra declarației. Astfel, pe data de 17 iunie 2003, Executivul român și-a asumat „partea de responsabilitate a statului român din urmă cu 60 de ani pentru victimele Holocaustului”, și a declarat că „Guvernanții din perioada 1940-1944, care reprezentau statul român, s-au făcut vinovați de grave crime de război, de pogromuri, deportări în Transnistria, strămutări în masă ale unor importante părți din populația evreiască a României în teritorii ocupate și controlate de Armata română cu metode de discriminare și exterminare care fac parte din sinistrul mecanism al Holocaustului”¹⁴⁶.

Influențe ale negaționismului occidental

Negaționismul occidental a contribuit substanțial la apariția și la răspândirea unui curent similar în România, furnizând, după cum am precizat mai sus, totalitatea argumentelor utilizate în negaționismul integral, dar și influențând negaționismul deflexiv și pe cel selectiv.

Radu Theodoru, singurul publicist, după cunoștințele noastre, care propagă deschis negaționismul integral, încheia unul dintre capitolele *Nazismului sionist* salutând publicarea traducerii în românește a *Miturilor fondatoare ale politicii israeliene* „de excelentul filozof, sociolog și politolog Roger Garaudy”¹⁴⁷ și își exprimă speranța că acesta este numai începutul. El mai recomandă „doritorilor să aprofundeze

¹⁴³ Rompres, 12 iunie 2003.

¹⁴⁴ Pentru detalii, a se vedea Michael Shafir, *Negation at the Top: Deconstructing the Holocaust Denial Salad in the Romanian Cucumber Season*, „Xenopoliana”, XI, nr. 3-4, 2003, p. 90-122.

¹⁴⁵ „Evenimentul zilei” din 18 iunie 2003.

¹⁴⁶ Mediafax, 17 iunie 2003.

¹⁴⁷ A se vedea Roger Garaudy, *Miturile fondatoare ale politicii israeliene*, București, Editura ALMA TP, 1998. Despre recepția cărții, a se vedea George Voicu, *op.cit.*, p. 160, 166; George Voicu, *Teme antisemite în discursul public*, București, Ars Docendi, 2000, p. 132-139 și Michael Shafir, *The Man They Love to Hate: Norman Manea's „Snail House” Between Holocaust and Gulag*, „East European Jewish Affairs”, vol. 30, nr. 1, p. 60-81.

tema” alți importanți autori „revizionști”, ca David Irving, Arthur Butz, Robert Faurisson, Jürgen Graf, Carl O. Nordling și Carlo Mattogno¹⁴⁸. La acea ora, *Mitul exterminării evreilor* de Mattogno fusese deja serializat în „Mișcarea”, revista Mișcării pentru România, în 1994-1995, iar scrierile lui Graf aveau să apară atât în reviste de extremă dreaptă, cât și în volum, în anul 2000¹⁴⁹.

Articole negaționiste occidentale au fost găzduite de nenumărate ori în publicații extremiste din România. Săptămânalul PRM „Politica” a publicat în serial, în opt numere consecutive, în februarie și martie 1995, traduceri semnate de Leonard Gavriliu din revista franceză „Annales d'histoire révisionniste”. În noiembrie 1994, „Mișcarea” publică un articol semnat de Silviu Rareș, care recenza „jaloane ale contestării Holocaustului” precum scrierile lui D. Irving, Maurice Bardèche, Paul Rassinier, Pierre Guillaume, Richard Harwood, Udo Walendy, Ernst Zündel, cât și cele lui R. Faurisson sau A. Butz. Lui David Irving i-au conferit respectabilitate, citându-l ca și cum ar fi o sursă demnă de încredere, atât Watts, în apologia sa pro-Antonescu¹⁵⁰, cât și Mircea Ionnițiu.¹⁵¹ Tot „Mișcarea” publicase, cu câteva luni mai devreme, o conferință ținută de Irving sub titlul *Lăsați vaporul Auschwitz să se scufunde*, tipărită mai întâi în numărul din iarna 1990-1991 al renumitului bastion negaționist *Institute for Historical Review*¹⁵².

Este de semnalat că multe dintre volumele care propagă literatura negaționistă în traducere văd lumina tiparului la o editura bucureșteană intitulată „Samizdat”. Sursa de inspirație pentru alegerea numelui editurii a fost, și în acest caz, occidentală. Binecunoscutul „revizionist” canadian de origine germană Ernst Zündel a fost primul care a conferit întreprinderii lui negaționiste numele de Samizdat, abuzând, astfel, de cuvântul care devenise un sinonim pentru rezistența intelectuală în fostele state comuniste. Editura este susținută de Iosif Constantin Drăgan, după cum reiese din indicația de pe coperta unui volum pro-nazist despre „conspirația mondială evreiască”¹⁵³.

¹⁴⁸ Radu Theodoru, *Nazismul sionist, op. cit.*, p. 27-28.

¹⁴⁹ A se vedea Jürgen Graf, *Martori oculari sau legile naturii?*, București, Editura Samizdat, [2000].

¹⁵⁰ A se vedea Larry Watts, *O Casandă a României: Ion Antonescu*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 379.

¹⁵¹ A se vedea Mircea Ionnițiu, *Amintiri și reflecțiuni*, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 118, 160.

¹⁵² A se vedea „Mișcarea”, nr. 8-9 și 10 din mai și iunie 1994.

¹⁵³ „Sam Izdat”, *Marea conspirație mondialistă: Hitler contra Iuda. Caracatița mondialistă este adevăratul anticrist*, București, Editura Samizdat [f.a.]. Pe coperta interioară, stă scris că volumul a fost tipărit de Drăgan Group Print, aparținând companiei Butan Gaz, despre care se știe că este în proprietatea lui Iosif Constantin Drăgan. După cum se poate observa, editorii au folosit ca pseudonim numele editurii,

„Conspirația mondială evreiască” este unul dintre subiectele preferate ale negaționistilor și ale antisemiților, în general. Literatura autohtonă sau cea tradusă pe marginea acestui subiect este foarte bogată¹⁵⁴. Editura Samizdat este doar una dintre multele edituri care se specializează în aceasta producție, fiind de aproape concurată de către editura bucureșteană Antet. Printre altele, Samizdat a publicat și *Testament politic*, de Hitler, precum și *Miturile fondatoare ale politicii israeliene*, de Garaudy.

Apariția *Miturilor fondatoare*, care i-a atras lui Garaudy o condamnare din partea justiției franceze, a fost salutată nu numai de publicația lunară prolegionare din Sibiu „Puncte cardinale”, ci și apărută în numele dreptului la liberă exprimare de profesorul Nicolae Manolescu, pe atunci în conducerea Partidului Național Liberal (PNL), sau de jurnalistul Cristian Tudor Popescu, redactorul-șef al ziarului „Adevărul”. Pentru C.T. Popescu, criticile aduse în străinătate scrierilor lui Garaudy nu făceau altceva decât să pună în chestiune „libertatea de gândire”, iar condamnarea *Miturilor fondatoare* echivala cu a-l sancționa pe Descartes¹⁵⁵. Dacă apărătorii români ai cărții puteau invoca argumentul că Garaudy nu a negat în întregime Holocaustul în *Miturile fondatoare*, ci obiecta numai împotriva „anumitor exagerări”, scuza nu mai era valabilă în cazul cărții *Procesul sionismului israelian: Demascarea conspirației sioniste mondiale*, publicată în traducere, în 1999, aici autorul însușindu-și în întregime argumentul negaționist¹⁵⁶. Nici unul dintre apărătorii săi din România nu a considerat necesar să se distanțeze de pozițiile exprimate anterior.

Influența negaționismului occidental este simțită și în cazul negaționismului defectiv, așa cum o demonstrează cazurile Buduca și Alexe (vezi *supra*). Încercarea lor de a arunca vina declanșării Holocaustului asupra evreilor nu face, în esență, decât să reproducă un clasic argument „revizionist”. Primul care l-a folosit a fost Maurice

despărțindu-l cu cinism pentru a părea un nume evreiesc. Volumul se încheie cu: „Hitler a murit. TRĂIASCA HITLER!”.

¹⁵⁴ De exemplu: Jan van Helsing, *Organizațiile secrete și puterea lor în secolul XX*, 2 vol., București, Editura Samizdat, 1997; Nicolae Trofin, *Strategia diabolică a forțelor oculte pentru instaurarea noii ordini mondiale*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 1997; Serge Monaste, *Protocoalele de la Toronto: Națiunile Unite contra creștinismului*, București, Editura Samizdat [f.a.]; David Duke, *Bazele antisemitismului și sionismului ca rasism: Trezirea la realitate*, București, Editura Antet XX Press [f.a.].

¹⁵⁵ A se vedea N. Manolescu, *Holocaustul și Gulagul*, „România literară”, nr. 9 din 11-17 martie 1998 și Cristian Tudor Popescu, *Cazul Garaudy: libertatea gândirii taxată drept antisemitism*, „Adevărul” din 12 decembrie 1996 și *Condamnarea lui Descartes*, idem din 2 martie 1998. A se vedea, de asemenea, William Totok, *Der Revisionistische Diskurs*, op. cit., p. 109, n. 44, pentru lista completă a atitudinilor pro-Garaudy ale altor intelectuali, altfel cu poziții democratice.

¹⁵⁶ A se vedea Roger Garaudy, *Procesul sionismului israelian: Demascarea conspirației sioniste mondiale*, București, Editura Samizdat, 1998. A se vedea, de asemenea, George Voicu, *Teme antisemite*, op. cit., p. 137.

Bardèche, urmat de neo-nazistul Richard Verrall, de Richard Harwood, iar mai târziu de către R. Faurisson și D. Irving pentru ca, în cele din urmă, să fie expus și de Ernst Nolte¹⁵⁷. În ceea ce privește negaționismul selectiv, acesta se inspiră, cu precădere, din scrierile lui Nolte¹⁵⁸.

Influențe ale exilului românesc

Exilul românesc a jucat un rol determinant în reproducerea și difuzarea tezelor negaționiste înainte și după 1989. Înainte de a oferi argumente în acest sens, este necesară diferențierea exilului politic și intelectual de „masa” refugiaților, între minoritatea activă și diaspora prinsă în procesul de asimilare din țările de primire neexistând neapărat o legătură de reprezentare. Orientarea generală naționalistă „de dreapta” a exilului românesc mobilizat politic și suprareprezentarea extremei drepte în rândurile sale sunt notorii, probate de principalele lucrări sistematice disponibile¹⁵⁹. Acest lucru nu constituie însă decât o condiție favorizantă pentru reproducerea negaționismului, factorii determinanți fiind de natură structurală (locul antisemitismului în istoria modernă a României) și conjuncturală (anticomunismul militant din perioada războiului rece și instrumentalizarea antifascismului de către regimurile comuniste). Trebuie precizat în acest sens ca „exilul” nu e constituit de un grup compact și omogen, a cărui calitate esențială ar fi negaționismul: el funcționează mai degrabă ca o rețea, ca o „interfață” între lumea din țară și cea din exterior, iar formele de negaționism care pot fi întâlnite depind de tipul de conexiuni stabilite între diferitele medii și de traiectoria individuală a „exilaților”. Mai trebuie precizat, de asemenea, că deși constituie un fenomen istoric, asemănător altor exiluri est-europene, condamnat la dispariție după 1989, exilul românesc a fost și este capabil de autoreproducere, dispariția regimului comunist fiind mai degrabă un factor stimulator pentru redifuzarea tezelor negaționiste.

¹⁵⁷ A se vedea Deborah Lipstadt, *Denying the Holocaust*, op. cit., p. 50 (Bardèche), p. 110 (Harwood) și p. 213 (Irving); Pierre Vidal-Naquet, *Assassins of Memory. Essays on the Denial of the Holocaust*, New York, Columbia University Press, 1992, p. 38-42 (Harwood și Faurisson); Ernst Nolte, *Standing Things on Their Heads: Against Negative Nationalism in Interpreting History*, în: *Forever in the Shadow of Hitler? Original Documents of the Historikerstreit Concerning the Singularity of the Holocaust* (translated by James Knowlton and Truett Cates), Highlands, Humanities Press, 1993, p. 149-154.

¹⁵⁸ Richard E. Evans, *In Hitler's Shadow. West German Historians and the Attempt to Escape from the Nazi Past*, London, 1989, *passim*.

¹⁵⁹ A se vedea Vasile Dumitrescu, *O istorie a exilului românesc (1944-1989): În eseuri, articole, scrisori, imagini, etc.*, București, Editura Victor Frunză, 1997; Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc (1945-1989)*, București, Editura Compania, 2003; Silvia Constantinescu, *Exil. Oameni și idei*, București, Editura Curierul Românesc, 1995, precum și numărul consacrat exilului de revista „Secolul XX”, 1997/1998.

Valoarea simbolică presupusă a exilului, statutul său recunoscut de „elită”, îi permit să exercite o influență superioară condiției de relativă precaritate a membrilor săi. În sfârșit, este de datoria noastră să menționăm că în exil s-au impus și personalități care au adus o contribuție importantă la dezvoltarea crimelor legionarilor sau ale regimului Antonescu. Remarcabilă, în această privință, este activitatea publicistică a dr. Ion Solacolu și a lui William Totok, ambii activând în Germania.

A) *Negaționismul integral*

Deși ocupă o poziție aparent marginală în exilul românesc, purtătorii de cuvânt ai unor asemenea teze au jucat un rol determinant în conectarea moștenitorilor național-comunismului românesc la rețelele extremei drepte europene, mediind difuzarea lucrărilor acesteia. În Franța, se evidențiază grupul din jurul librăriei românești de la Paris („*Librairie roumaine du savoir, antitotalitaire*”), al cărei proprietar, George Dănescu-Pișcoci, este deopotrivă difuzor și editor al unei literaturi legionare românești și al unei literaturi negaționiste franceze (din cercul *La Vieille Taupe*) și principalul promotor al cărții lui Garaudy *Miturile fondatoare*. Așa cum arăta Bernard Camboulives, nu avem de-a face, în acest caz, cu un „fost focar de luptă contra național-comunismului”, ci mai degrabă cu o „oficină care privilegiază tezele revizioniste și negaționiste îndreptate împotriva «gândirii occidentale dominante»“. Așa-zisul „antitotalitarism” al librăriei se dovedește, la o cât de superficială examinare, a nu fi altceva decât „un mijloc de a permite celor care pun la îndoială mai cu seamă camerele de gazare să-și etaleze ideile”¹⁶⁰.

Negaționismul integral a fost „importat” din Occident și cu ajutorul unora dintre legionarii exilați, aflați acolo. Un timp, principala publicație care a îmbrățișat aceste poziții a fost „*Gazeta de vest*”, editată de către „simistul” Ovidiu Guleș¹⁶¹. Finanțarea „*Gazetei de vest*”, ca și, de altfel, a Editurii Gordian, a cărei principală activitate a fost diseminarea publicațiilor legionare, s-a datorat legionarului Zaharia Marineasa, decedat în 1997. După moartea lui Horia Sima, în mai 1993, Marineasa a făcut parte din așa-numitul Grup de Comandă Interior al veteranilor legionari, în fruntea căruia se afla

¹⁶⁰ Bernard Camboulives, *Un scandal: librăria română din Paris*, în Revista „22”, nr. 735 din 6-12 aprilie 2004, p. 16.

¹⁶¹ Ovidiu Guleș, *Cum am cunoscut Legiunea Arhanghelului Mihail*, Timișoara, Editura Gordian, 1992, p. 13-22.

Mircea Nicolau¹⁶². Marineasa, care fusese încarcerat timp de 21 de ani, după rebeliunea legionară contra lui Antonescu, era finanțatorul altor câtorva edituri specializate în literatura legionară din București, Cluj, Craiova, Sibiu și Chișinău. A decedat scurt timp înainte de apariția, la București, în ianuarie 1998, a publicației „simiste” „Permanențe”, plănuită și finanțată tot de el, și al cărei editor șef avea să devină Nicolau¹⁶³. Dacă între timp „Gazeta de vest” și Editura Gordian și-au încetat activitatea, „Permanențe” și lunarul sibian „Puncte cardinale” continuă să apară. Li s-a alăturat, de atunci, și publicația legionară bucureșteană „Obiectiv legionar”, condusă de Șerban Suru, nerecunoscut de vechea Gardă drept legionar autentic. Revista legionară „codrenistă” „Mișcarea” a încetat să mai apară.

Importanța acestor publicații nu trebuie exagerată, dar influența lor nu poate fi nici ignorată. Pe când mai apărea, „Gazeta de vest” avea o difuzare de circa 2000 de exemplare, iar „Puncte cardinale” este distribuită, cu precădere, în străinătate¹⁶⁴. Grupul neo-legionar din Timișoara avusese legături considerabile cu formațiuni de extremă dreaptă din câteva alte țări, sau cu dreapta radicală internațională. A avut o strânsă colaborare cu organizația International Third Position (ITP), publicându-se reciproc¹⁶⁵. Mai mult, Editura Gordian scotea o versiune în limba română a principalei publicații ITP, „Final Conflict”. ITP avea să-și însușească forma organizatorică („cuiburile”) a Legiunii¹⁶⁶, la fel ca partidul neo-fascist Frontul Național Revoluționar Portughez¹⁶⁷. De asemenea, legionarii timișoreni au întreținut legături cu organizația-umbrelă care unește toate grupurile de extremă dreaptă din Marea Britanie, Liga Sfântului George, precum și cu extremiștii radicali de dreapta din Germania, având loc întâlniri în Germania între tinerii legionari români și reprezentanți ai organizației de tineret a Partidului Național-Democrat, așa cum a consemnat și Oficiul pentru Protecția Constituției din acea țară¹⁶⁸. În câteva ocazii, grupul condus de Guleș a fost în pelerinaj la Majadahonda, unde au

¹⁶² Idem, *Zaharia Marineasa, Prezent! Garda de Fier după Horia Sima*, Timișoara, Editura Gordian, 1998, p. 4 și 19.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 3, 54-55.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 26 și interviul cu Gabriel Constantinescu în „Puncte cardinale” din aprilie 1999.

¹⁶⁵ Astfel, în 1999, „Gazeta de vest” va publica *Declarația de principii* a ITP, și, la rândul său, organizația va pune la dispoziția grupului condus de Guleș web site-ul său pentru diseminarea propagandei legionare. A se vedea: *Declarație de principii: Poziția a Treia Internațională*, „Gazeta de vest”, nr. 149 din martie 1999, p. 22-27 și site-ul dspace.dial.pipex.com/third-position din 1999.

¹⁶⁶ A se vedea: *Noile structuri ale Poziției a Treia engleze*, „Gazeta de vest”, nr. 36 din decembrie 1997, p. 54.

¹⁶⁷ Roger Griffin, *The Nature of Fascism*, London, Routledge, 1994, p. 166.

¹⁶⁸ A se vedea fotografiile publicate în „Gazeta de vest”, nr. 125 din septembrie 1996 și nr. 128 din decembrie 1996, precum și „Verfassungsschutzbericht, 1996”, la <http://www.verfassungsschutz.de>.

fost uciși „martirii” Gărzii de Fier Ion Moța și Vasile Marin, sau a organizat pelerinaje locale de coloratură legionară.

Legături cu cercurile de extremă dreaptă occidentale, mai ales franceze antiglobaliste, legate de numele lui Alain de Benoist, întreține și Noua Dreaptă, un grup înființat în anul 1994¹⁶⁹. Acest grup nu trebuie confundat nici cu organizația neo-nazistă și negaționistă Noua Dreaptă, înființată în anul 2000 de către Tudor Ionescu, care publica pe Internet o revista omonimă¹⁷⁰, nici cu Partidul Dreapta Națională (PDN) condus de către Radu Sorescu, preluat apoi de Cornel Brahaș și între timp dispărut și el, partid editând la rândul-i o publicație cu numele „Noua dreaptă”¹⁷¹. Grupul, prezidat de Bogdan George Rădulescu, editează revista „Măiastra”, iar semnăturile unora dintre membrii grupului se regăsesc în publicația „Generația drepte”, editată de persoane care (până la unificarea prin absorbție cu PNL, din martie 2003) erau apropiate Uniunii Forțelor de Dreapta. Existau, totuși, și puncte comune între PDN și grupul Noua Dreaptă, mai ales în ceea ce privește abordarea problemei rromilor din România. Ambele au dat dovadă de un rasism rar întâlnit chiar în contextul extremei drepte, și aceasta atitudine s-a oglindit în „Măiastra” și în felul în care a fost tratat genocidul rromilor sub regimul Antonescu. O recenzie din „Măiastra” a cărții cercetătorului Viorel Achim, *Țigani în istoria României*, falsifica grosolan concluziile cercetătorului, disculpându-l pe Antonescu și autoritățile române¹⁷².

Cât privește Noua Dreaptă, condusă de Tudor Ionescu, să spunem că primul negaționist român condamnat în baza Ordonanței 31/2002 (dar imediat grațiat) făcea

¹⁶⁹ Privitor la contactele internaționale ale grupului, a se vedea articolul lui Gerald Pruvost, *Noua dreaptă europeană a fost reprezentată și de România*, „România liberă” din 23 septembrie 1997.

¹⁷⁰ A se vedea: *Cine suntem?*, <http://www.nouadreapta.org>.

¹⁷¹ Despre partidul lui Radu Sorescu și antisemitismul acestuia, a se vedea Michael Shafir, *Marginalization or mainstream? The Extreme Right in Post-Communist Romania*, în Paul Hainsworth (ed.), *The Politics of the Extreme Right: From the Margins to the Mainstream*, London, Pinter, 2000, p. 247- 267, referințele la p. 255-258.

¹⁷² Bogdan-Ioan Matei, recenzie la Viorel Achim, *Țigani în istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, „Măiastra”, vol. 3, nr. 4, 2001, p. 61-63.

parte din rândurile acestei organizații. Grigore Oprea¹⁷³ și-a publicat lucrările făcând apologia Gărzii de Fier la Editura Gordian și în paginile „Gazetei de vest”¹⁷⁴.

B) Negaționismul selectiv și negaționismul deflectiv

În ciuda distanței geografice, o influență mai mare decât cea a lui Dănescu-Pișcoci poate fi atribuită exilatului legionar Traian Golea, care trăiește în Florida, SUA. În 1996, Golea a publicat un pamflet răspândit și în România¹⁷⁵, care poate fi considerat drept o bună ilustrare a „circulației de idei” între exil și negaționiștii selectivi autohtoni. Broșura preia și câteva teze care, în contextul românesc, se leagă de nostalgia fostului regim, de genul fostului ofițer de Securitate Pavel Coruț. Conducătorii de azi ai României, scrie Golea referindu-se la cei din jurul președintelui Iliescu, nu ar fi altceva decât foști comuniști, „care acuma slujesc Noua Ordine Mondială”. Antonescu, susține Golea, nu poate fi calificat drept „fascist” sau „criminal de război” „numai pentru că s-a aliat cu Germania lui Hitler în războiul pentru recucerirea Basarabiei”. Dacă se procedează astfel, continua autorul, „atunci și Roosevelt și Churchill pot fi acuzați că ar fi fost comuniști pentru că s-au aliat cu dictatorul Stalin”. Golea trece și la disculparea Gărzii de Fier, încercând să o spele de acuzația de „fascism” și afirmând, în conformitate cu un mit sus-menționat, că Legiunea Arhanghelului Mihail a fost „scoasă de sub acuzație de către Tribunalul Internațional de la Nürnberg”. Potrivit exilatului american, acuza de participare la Holocaust adusă lui Antonescu nu ar fi altceva decât o exagerare răuvoitoare pusă în circulație de fostul rabin-șef Moses Rosen, iar afirmațiile similare ale lui Elie Wiesel sunt calificate a nu fi altceva decât rezultatul unei „fantezii bolnave”. În atacurile sale împotriva lui Wiesel, Golea copiază modelul de argumentare al lui Faurisson¹⁷⁶. Îmbrățișând argumentul deflectiv reactiv, Golea arăta că măsurile

¹⁷³ A se vedea „Evenimentul zilei” din 17 iulie 2003. Oprea a fost condamnat la doi ani și șase luni închisoare pentru propagandă naționalist șovină și la alți doi ani și șase luni pentru răspândirea, vânzarea și confecționarea, precum și deținerea în vederea răspândirii de simboluri fasciste, rasiste și xenofobe. Tribunalul a decis că, timp de cinci ani, Oprea nu își va putea exercita drepturile civile. El, însă, a încălcat imediat prevederile verdictului prin articolul *Neostalinism în România: apariția infracțiunii de a studia și reapariția proceselor politice*, difuzat pe site-ul condus de Tudor Ionescu. A se vedea <http://www.nouadreapta.org>.

¹⁷⁴ A se vedea Grigore Oprea, *Garda de Fier: o carte pentru tânărul român*, Timișoara, Editura Gordian, 1994.

¹⁷⁵ Traian Golea, *Regizarea unei condamnări a poporului român: personalități politice americane și internaționale atacă România pe baza unor minciuni și calomnii*, „Romanian Historical Studies”, Florida, 1996. A se vedea și „Pagina României Naționaliste” – cea mai amplă publicație electronică neolegionară editată de Nicolae Niță: <http://pages.prodigy.net/nnita/garda.html>.

¹⁷⁶ <http://www.abbc.com/zundel/index.html>.

repressive luate de Antonescu împotriva evreilor au fost motivate de atitudinea procomunistă și antiromânească a acestora. În repetate rânduri, Golea face trimiteri la cercetările lui Buzatu, citat drept autoritate principală în domeniu. Concluzia este previzibilă, că în România nu a existat un Holocaust.

Trivializarea prin comparație a Holocaustului

Prin „trivializare comparativă” desemnăm utilizarea abuzivă a comparațiilor în scopul minimalizării Holocaustului, al banalizării atrocităților comise prin implementarea „Soluției Finale” și al condiționării memoriei Holocaustului.

În acest punct, se cuvin făcute precizări suplimentare. Cum se înțelege, nu ne referim la orice fel de comparații. Metoda comparativă este metodă de bază în cadrul studiilor istorice și, firește, constituie o preocupare legitimă și atunci când este studiat Holocaustul. Încă din anii '50, dar, cu precădere, în ultimii 20 de ani, au fost publicate nenumărate studii în care Holocaustul este comparat cu alte fenomene genocidare – cel mai frecvent cu atrocitățile comuniste din Ucraina și restul Uniunii Sovietice sau din Asia, cu masacrarea armenilor la ordinul guvernului turc, în timpul primului război mondial, sau cu alte crime în masă de dată recentă¹⁷⁷. Pe de altă parte, în istoriografia postbelică, Holocaustul a fost tratat în mod paradigmatic drept un fenomen unic. Asupra unicității Holocaustului există un acord larg în rândul istoricilor importanți, deși criteriile unicității nu sunt mereu aceleași. Diferența specifică pe care insistă cei mai mulți dintre ei ține de „intenția totalității” din proiectul criminal al „Soluției Finale” care îi viza ineluctabil „pe toți evreii”¹⁷⁸, nelăsând posibilitatea salvării (de exemplu, prin colaboraționism sau convertire în „om nou” a „dușmanului”, așa cum permitea comunismul).

În ultimele două decenii, unicitatea Holocaustului a fost subiectul unor intense dezbateri¹⁷⁹. Acestea depășesc sfera de interes a prezentului studiu. Pentru tema noastră, este suficient să spunem că, în vecinătatea acestor dezbateri, a apărut un curent care a deturnat uzul comparațiilor pentru a minimaliza Holocaustul. Astfel, comparația s-a transformat dintr-un instrument cognitiv, util pentru o mai bună cunoaștere istorică,

¹⁷⁷ A se vedea, de exemplu: Alan S. Rosenbaum (ed.), *Is The Holocaust Unique? Perspectives On Comparative Genocide*, Oxford, Westview Press, Boulder Colorado, 1996; Yves Ternon, *Statul criminal. Genocidurile secolului XX*, Iași, Institutul European, 2002.

¹⁷⁸ Yehuda Bauer, *Rethinking the Holocaust*, London, Yale University Press, New Haven, 2001, p. 49.

¹⁷⁹ Wulf Kansteiner, *From Exception to Exemplum: The New Approach to Nazism and the „Final Solution”*, „History and Theory”, vol. 33, nr. 2, May 1994, p. 145-171.

pentru a delimita asemănările și deosebirile dintre fenomene comparabile, într-o strategie discursivă prin care Holocaustul este minimalizat și banalizat.

Cei care promovează trivializarea prin comparație exploatează polisemia cuvântului „unicitate” pentru a-i acuza pe evrei că încearcă să exercite un „monopol al suferinței”, în scopuri lucrative¹⁸⁰. Aceasta deși specialiștii au arătat, în mod repetat, că unicitatea a fost argumentată nu pentru a face din tragedia evreilor singura suferință colectivă care trebuie luată în seamă, ne-comparabilă cu a altora, ci pentru a atrage atenția asupra specificității extreme a proiectului genocidar nazist¹⁸¹. Tema „monopolului suferinței” transpare, uneori, și din scrieri academice. Astfel, Stéphane Courtois, în faimoasa sa prefață la *Cartea neagră a comunismului*, afirma:

„După anul 1945, genocidul evreilor a apărut ca paradigmă a barbariei moderne, ajungând să ocupe aproape întregul spațiu rezervat percepției terorii de masă în secolul XX. (...) Mai recent, punerea în evidență a singularității genocidului evreilor, focalizând atenția asupra unei atrocități excepționale, a împiedicat de asemenea perceperea altor realități de același ordin din lumea comunistă. Și apoi, cum să-ți fi imaginat că cei care prin victoria lor au contribuit la distrugerea unui sistem genocidar ar fi putut ei înșiși practica asemenea metode? Reflexul cel mai răspândit a fost refuzul de a aborda un asemenea paradox”¹⁸².

Așa cum se știe, acest paragraf, care conține, în întrebarea retorică, o sugestie incriminantă la adresa evreilor, precum și acela în care Courtois afirmă că „regimurile comuniste au comis crime implicând o sută de milioane de persoane, față de 25 de milioane de persoane din perioada nazistă”¹⁸³ au stârnit numeroase controverse, inclusiv între autorii *Cărții negre a comunismului*, care s-au distanțat de bilanțul victimelor făcut

¹⁸⁰ Tema a fost resuscitată recent ca urmare a publicării cărții lui Norman Finkelstein, *The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering*, London and New York, Verso, 2000.

¹⁸¹ Yehuda Bauer, *op. cit.*, p. 39 și urm.

¹⁸² Stéphane Courtois, *Crimele comunismului*, în idem ș.a., *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune*, București, Editura Humanitas și Fundația Academia Civică, 1998, p. 27-28.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 21.

de Courtois, precum și de mai multe prezumții conținute în prefață¹⁸⁴. Și această dispută depășește sfera de interes a raportului, dar important de reținut este că formulările controversate ale lui Stéphane Courtois au avut un mare impact în Europa de Est, fiind preluate necritic în scrierile unor figuri importante ale vieții intelectuale și politice de aici¹⁸⁵.

Ca urmare, comparația Holocaust-Gulag a fost trivializată în special în trei moduri: prin angajarea în ceea ce Alan S. Rosenbaum și Vladimir Tismăneanu¹⁸⁶ numesc „martirologie competitivă”, afirmându-se primatul genocidar al comunismului pe baza numărului victimelor și contestându-se specificitatea Holocaustului și atenția specială de care are parte; prin punerea defectelor memoriei comunismului pe seama „monopolului” exercitat de memoria Holocaustului; prin acuzarea evreilor de instaurarea comunismului – acuzație care, în ultimă instanță, are rolul de a „explica”, de a justifica retroactiv Holocaustul.

Or, cum am amintit mai sus, unicitatea Holocaustului nu constă în numărul victimelor. Apoi, memoria comunismului este precară în Europa de Est nu pentru că ar exista un monopol exercitat de memoria Holocaustului sau o „complicitate” evreiască, ci pentru că, cel puțin deocamdată, în statele post-comuniste există puțină disponibilitate socială, politică și academică pentru studierea, asumarea și amintirea corectă a comunismului¹⁸⁷. În fine, din cercetările făcute până acum și așa cum se demonstrează și într-un capitol al raportului de față¹⁸⁸, se poate deja afirma tranșant că stereotipul conform căruia evreii ar fi avut un rol esențial la instaurarea comunismului în Europa de Est nu poate fi susținut cu dovezi, constituind, de fapt, un mit politic cu substrat antisemit. Tema „iudeo-bolșevismului” a fost întreținută insistent de propaganda formațiunilor și regimurilor politice de tip fascist, iar după 1989, focalizarea atenției asupra membrilor și liderilor evrei ai partidelor comuniste din Europa de Est a fost un

¹⁸⁴ Ronald Aronson, *Communism's Posthumous Trial*, „History and Theory”, vol. 42, May 2003, p. 222-245.

¹⁸⁵ Michael Shafir, *Între negare și trivializare prin comparație*, *op. cit.*, p. 115 și urm.; pentru cazul României, a se vedea și *infra*.

¹⁸⁶ Alan S. Rosenbaum, *Introduction*, în Alan S. Rosenbaum (ed.), *op. cit.*, p. 2; Vladimir Tismăneanu, *Martirologie competitivă? Reflecții asupra Cărții negre a comunismului*, în: *Încet spre Europa. Vladimir Tismăneanu în dialog cu Mircea Mihăieș*, Iași, Editura Polirom, p. 201-211.

¹⁸⁷ Helga A. Welsh, *Dealing with the Communist Past: Central and East European Experiences after 1990*, „Europe-Asia Studies”, vol. 48, nr. 3, May 1996, p. 413-428; pentru cazul României, a se vedea Adrian Cioflâncă, *Politics of Oblivion in Postcommunist Romania*, „Xenopoliana”, IX, nr. 1-4, 2001, p. 107-114

¹⁸⁸ A se vedea capitolul 1.4.

procedeu folosit pe scară largă pentru a oculta contribuția autohtonă la instaurarea comunismului¹⁸⁹. În primele faze ale comunismului, a existat o aderență relativ ridicată a evreilor la partidele comuniste, dar această realitate trebuie cauționată făcând câteva observații. Prin mesajul lor antifascist, egalitarist, umanist, partidele comuniste s-au constituit în refugiu pentru minoritățile etnice, fiind singurele care, în contextul și atmosfera de la mijlocul secolului al XX-lea, păreau a oferi oportunități de salvare și promovare socială pentru cei marginalizați sau persecutați pe motive etnice¹⁹⁰. Aderența la formațiunile comuniste s-a făcut, în general, nu în numele evreității, ci al internaționalismului, tocmai ca strategie identitară prin care să fie redusă povara identității etnice¹⁹¹. După instalarea comunismului, nu a contat atât numărul evreilor din structurile partidelor comuniste și ale instituțiilor nou instalate, cât vizibilitatea lor în poziții de autoritate, greu de acceptat de către o populație și elită încă marcate de stereotipuri antisemite¹⁹². Situația evreilor din blocul comunist s-a schimbat dramatic în anii '50, o dată cu propagarea antisemitismului stalinist¹⁹³, iar „iluzia comunistă” s-a stins treptat și pentru ei, așa cum s-a stins și pentru majoritatea populației. În fine, observația cea mai importantă, instalarea regimurilor comuniste a fost un proces complex, în care au contat, în primul rând, ocupația militară și presiunea politică sovietică, aderența sau pasivitatea majorității populației din statele est-europene, indiferent de etnie, precum și contextul internațional.

În acest context, comparația Holocaust-Gulag este utilizată nu pentru o mai bună cunoaștere a crimelor nazismului și comunismului, ci pentru a evita sau a condiționa memoria și asumarea celei de-a doua tragedii prin invocarea celei dintâi. Nu rareori, politica nazistă este pusă pe seama comunismului. Un astfel de argument și-a făcut loc,

¹⁸⁹ Leon Volovici, *Antisemitism in Post-Communist Eastern Europe: A Marginal or a Central Issue?*, „Acta. Analysis of Current Trends in Antisemitism”, nr. 5, 1994, p. 16-17; Vladimir Tismăneanu, *Fantasies of Salvation. Democracy, Nationalism and Myths in Post-Communist Europe*, Princeton University Press, 1999, *passim*.

¹⁹⁰ Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons. A Political History of Romanian Communism*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 2003, p. 77, *passim*; Jan T. Gross, *Pânza încâlcită: analiza stereotipurilor legate de relațiile dintre polonezi, germani, evrei și comuniști*, în: István Deák, Jan T. Gross, Tony Judt (coord.), *op. cit.*, p. 102-171.

¹⁹¹ Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons*, *op. cit.*, *loc.cit.*; Robert Levy, *op. cit.*, p. 156, *passim*; Ion Ianoși, *Prejudecăți și judecăți*, București, Editura Hasefer, 2002, p. 74, *passim*; Paul Johnson, *O istorie a evreilor*, București, Editura Hasefer, 2003, p. 352 și urm.

¹⁹² Istoricul Jan T. Gross observă că persistența mitului „iudeo-bolșevismului” după 1945 ne spune ceva nu despre numărul și rolul evreilor în cadrul regimului comunist, ci arată „cât de nemaivăzut, de supărător și de jignitor era să vezi un evreu în vreo poziție de autoritate”, Jan T. Gross, *Pânza încâlcită*, *loc. cit.*, p. 133; o interpretare similară se găsește la Gheorghe Onișoru, *op. cit.*, p. 160.

¹⁹³ Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons*, *op. cit.*, p. 127 și urm.

de asemeni, în cadrul unor dezbateri academice, în timpul „certei istoricilor” din a doua parte a anilor '80. Atunci, mai mulți istorici „revizionști”, în frunte cu Ernst Nolte, au afirmat că nazismul a fost o copie și un rezultat al comunismului. Din această perspectivă, Holocaustul ar fi fost inspirat de politicile criminale comuniste, iar atrocitățile naziste, explicabile în situație de război, nu ar fi avut nimic specific în comparație cu alte atrocități ale secolului al XX-lea¹⁹⁴. Încercarea de „normalizare” a Holocaustului și de deculpabilizare a nazismului a fost amendată argumentat la vremea respectivă, mai mulți istorici importanți arătând că nu există dovezi factuale care să susțină ipotezele lui Nolte¹⁹⁵.

De altfel, încă din anii '70, ca reacție la una dintre cărțile lui Nolte (*Germania și Războiul Rece*, 1974), istoricul american Peter Gay a propus formula pe care o utilizăm și noi în acest raport – „trivializare comparativă” (*comparative trivialization*) – pentru a descrie „umanizarea” și „sofisticata apologie” a nazismului realizată prin „scoaterea în evidență, cu indignare, a crimelor comise de alții”¹⁹⁶. Spre deosebire de Gay, noi folosim noțiunea de „trivializare comparativă” extinzând-o nu numai asupra realităților non-germane și postbelice (inclusiv cele românești), ci și asupra altor obiecte ale comparației.

În rezumat, ne referim, în special, la câteva tipuri de trivializare comparativă: *comparația competitivă* (prin care se afirmă că au existat atrocități mai grave decât Holocaustul sau cel puțin la fel de grave – în cazul României, cele comise de naziști, maghiari sau evrei împotriva românilor, cele comise de regimul Antonescu împotriva comuniștilor, cele comise de comuniști etc. – și că, prin urmare, tragedia evreilor nu merită atenția de care are parte); *comparația banalizantă* (care „normalizează” genocidul evreilor, asimilându-l evenimentelor violente care survin cu regularitate în istoria omenirii, cum ar fi războaiele, sau prezentându-l ca un rezultat regretabil, dar obișnuit al războiului); *comparația parohială* (prin care situația evreilor din propria țară este prezentată ca fiind mai bună decât cea din Germania nazistă sau din alte state aflate în situație comparabilă); *comparația deflectivă* (care prezintă fascismul și Holocaustul drept un rezultat al comunismului – ceea ce, în logică negaționistă, poate însemna „al

¹⁹⁴ Geoff Eley, *Nazism, Politics and the Image of the Past: Thoughts on the West German Historikerstreit, 1986-1987*, „Past and Present”, nr. 121, November 1988, p. 171-208.

¹⁹⁵ Richard E. Evans, *op. cit.*

¹⁹⁶ Peter Gay, *Freud, Jews and Other Germans: Masters and Victims in Modernist Culture*, Oxford, Oxford University Press, 1978, p. XI-XII.

evreilor”); *comparația tranzacțională* (cea care condiționează asumarea trecutului și a crimelor fasciste cu asumarea trecutului și a crimelor comuniste sau de recunoașterea altor atrocități din istoria României și a omenirii).

Profilul celor care colportează formule ale trivializării prin comparație este extrem de diversificat. Întâlnim în aceeași categorie atât negaționiști și extremiști, cât și personalități din lumea politică și culturală cu profil democratic și cu o bună reputație. Motivele pentru care această formă de minimalizare a Holocaustului atrage personalități publice din categorii atât de diferite merită o analiză separată. Deocamdată, să observăm că și acest lucru este o expresie a extraordinarei confuzii ideologice și culturale care marchează tranziția post-comunistă.

Discuția asupra Holocaustului este abia la început în România, iar dezbaterile serioase care au avut loc în Occident, cu toată bibliografia impresionantă pe care au produs-o de-a lungul deceniilor scurse de la cel de-al doilea război mondial, sunt puțin cunoscute. În timp ce în istoriografia occidentală s-au conturat școli, curente, metodologii concurente în tratarea Holocaustului, în România ideile din diferite registre circulă amestecat și, adesea, sunt colportate *tale-qualle*, fără examen critic. Așa se face că în aceeași argumentație se pot găsi adevăruri istorice, idei întemeiate, frânturi din diferite teorii occidentale, la un loc cu argumente auto-justificative ale regimului Antonescu, rudimente ale istoriografiei comuniste și naționaliste sau chiar formulări din registrul negaționist și extremist.

În toată această confuzie, analiza este foarte dificilă, fiind greu de stabilit ce este conjunctural și ce nu în expresiile publice problematice, cât este cauzat de hazardul formării intelectuale, cât de necunoaștere și ignoranță, cât de convingeri personale și cât de mediul cultural în care acestea apar. Un verdict clar urmează să fie dat de cercetările de istorie culturală și sociologie viitoare.

Pentru moment, acest studiu conține o fotografie de etapă, un inventar menit să ilustreze diferitele forme ale trivializării comparative decelate în partea teoretică, precum și varietatea actorilor sociali care se înscriu în această categorie. În cazul personalităților cu bună reputație, care au deplâns Holocaustul, dar s-au și lansat într-o serie de declarații hazardate, contradictorii, prezența lor în acest subcapitol nu are semnificația unei judecăți globale asupra operei și personalității lor, ci are menirea de a atrage atenția asupra efectelor negative pe care formulările riscante le pot avea asupra opiniei publice, a mediului cultural și politic din România.

Începem trecerea în revistă cu negaționiștii activi și pe terenul trivializării Holocaustului. Ion Coja se remarcă și la acest capitol. Profesorul bucureștean utilizează comparația banalizantă și pe cea parohială pentru a pretinde că situația evreilor nu era așa gravă cum se crede. El califică drept „minciună” afirmația că evreii ar fi fost trimiși în lagăre în Transnistria „din vina de a fi evreu”. Acolo ar fi ajuns numai două categorii de evrei: cei care „nu erau cetățeni români” și „trecuseră ilegal frontiera”, ceea ce, „în vreme de război, nu poate fi trecut cu vederea” și „evreii din Bucovina și Basarabia suspectați sau chiar dovediți că aveau simpatii prosovietice”. Dar, afirma Coja, lagăre similare au existat și în SUA în timpul războiului, pentru japonezii suspectați de neloyalitate. Condițiile din lagărele transnistrene fuseseră, potrivit unei scrisori adresate de Coja lui Hilary Clinton, în numele Uniunii Vatra Românească și al LICAR, „net superioare condițiilor în care au trăit japonezii din SUA și Canada în lagărele de concentrare organizate de Guvernul Roosevelt”¹⁹⁷. Coja este dispus să accepte că „identificarea acestor evrei «trădători»“ fusese făcută „cu oarecare aproximație”. Se poate, astfel, ca printre evreii deportați să se fi aflat și unii loiali, „ocolind pe mulți evrei vinovați față de Țară”. Dar explicația trebuie căutată în condițiile războiului: „*À la guerre, comme à la guerre!*”¹⁹⁸. Lagărele din Transnistria, afirmă Coja, „nu au fost lagăre de exterminare, căci, practic, evreilor din acele lagăre li se dădea voie să plece oriunde ar fi voit, numai nu în România!”¹⁹⁹ La simpozionul din 2001, Coja mai susține că „aceste *lagăre de concentrare* (cât de lugubru sună această denumire!) nu erau altceva, în Transnistria, decât niște sate”. Nu tu gard de sârma ghimpată, nu tu pază militarizată. Erau câțiva jandarmi numai, care patrulau noaptea *ca să-i păzească pe evrei* de civilii ucraineni care, din diverse motive, s-ar fi dedat la violente împotriva evreilor²⁰⁰.

Comparația parohială este larg răspândită din cauza mitului care face din regimul Antonescu „salvatorul evreilor”. Cum am văzut, ideea a prins rădăcini încă din timpul regimului comunist și a cunoscut o mare circulație de la mijlocul anilor '90²⁰¹. Argumentul „salvatorului” se bazează pe interpretarea improprie a rațiunilor schimbărilor din politica regimului Antonescu față de evrei și rromi, produse începând

¹⁹⁷ „România Mare” din 26 iulie 2002.

¹⁹⁸ Ion Coja, *Simpozion internațional*, loc.cit.

¹⁹⁹ Idem, *Marele manipulator*, op. cit., p.183.

²⁰⁰ Idem, *Simpozion internațional*, loc. cit. Sublinierea autorului.

²⁰¹ Michael Shafir, *Reabilitarea postcomunistă a mareșalului Antonescu*, loc. cit.

cu finalul anului 1942 – o adaptare tactică oportunistă la noua situație de pe front fiind prezentată ca un gest umanitar. În formulările negaționiste, politica antonesciană din a doua parte a războiului este proiectată retroactiv și asupra primei părți a dictaturii Antonescu, pogromurile și deportările fiind ignorate sau minimalizate. Negaționiștii acordă o mare atenție „salvării” evreilor maghiari, cărora Antonescu le-ar fi oferit refugiu în România și le-ar fi permis să emigreze în Palestina²⁰² – aceasta deși, după câte se pare, Antonescu nu avea cunoștință de prezența refugiaților maghiari în țară²⁰³, și, mai important, după cum arată pe larg Randolph L. Braham, explicațiile pentru fenomen trebuie căutate în altă parte²⁰⁴. În fine, după cum am văzut deja, negaționiștii afirmă despre lagărele din Transnistria că erau locuri unde evreii erau protejați și aveau parte de condiții de trai bune, mai bune decât în alte lagăre, și chiar mai bune decât cele ale românilor din țară.

Unul dintre cele mai teribile lagăre transnistrene, cel de la Vapniarca, era descris într-un articol de un anume Tudor Voicu, în „România Mare”, ca fiind dotat cu cinematograful. T. Voicu susține că Antonescu i-a deportat pe evrei în Transnistria pentru a-i salva de urgia populației, stârnită de comportamentul evreilor din 1940. Antonescu, care fusese „salvatorul” evreimii române, scria același publicist, avea să fie acuzat după război de antisemitism de către evreii nerecunoscători²⁰⁵. Și la Radu Theodoru găsim menționat pretinsul cinematograful din Vapniarca, de data aceasta în cadrul unei formulări deflective. Autorii atrocităților de la Vapniarca și din alte părți în Transnistria, afirmă Theodoru, erau „comisarii evrei prizonieri” și „comuniștii neidentificați atunci de autorități”²⁰⁶. În 1999, Coja admitea că în Transnistria muriseră evrei de inaniție și de boală, pentru că Antonescu „nu înțelegea să-i întrețină din bugetul statului român” pe evreii care nu erau cetățeni români, într-o vreme când sute de mii de români „se confruntau cu foamea și cu lipsa de medicamente”²⁰⁷. Adrian Păunescu – care

²⁰² După 1989, această idee a fost elaborată pentru prima dată în: *Mareșalul Antonescu i-a salvat pe evreii din România. Un dialog Raoul Șorban – Adrian Păunescu*, București, 17 ianuarie 1996, „Totuși iubirea”, nr. 3, 4, 5 din ianuarie-februarie 1996.

²⁰³ Radu Lecca afirmă că, în cazul în care Antonescu ar fi știut de prezența evreilor maghiari pe teritoriul României, „ar fi dat ordin ca legea să se aplice și ei să fie împușcați”. A se vedea R. Lecca, *Eu i-am salvat pe evreii din România*, București, Editura Roza Vânturilor, 1994, p. 289.

²⁰⁴ Randolph L. Braham, *op. cit.*, *passim*; Idem, *Naționalismul românesc și viziunea disculpabilizantă a istoriei. Folosirea Holocaustului în scopuri politice*, în Randolph L. Braham (ed.), *Exterminarea evreilor români și ucraineni*, *op. cit.*, p. 73-88.

²⁰⁵ „România Mare” din 18 august 2000.

²⁰⁶ Radu Theodoru, *Mareșalul*, București, Editura Miracol, 2001, p. 38.

²⁰⁷ Ion Coja, *Marele manipulator*, *op. cit.*, p. 184.

contribuie și la banalizarea Holocaustului, afirmând că în timp de război ar fi fost imposibil ca printre victimele acestuia să nu se numere și evrei – merge mai departe: Antonescu îi deportase pe evreii basarabeni și bucovineni în Transnistria pentru a-i salva de la foamea pe care o îndurau românii din țară²⁰⁸.

Argumentul „salvatorului” nu este folosit numai de români. Istoricul american rezident azi în România, Larry L. Watts, afirmă că Mareșalul ar fi fost „*de facto*” protectorul evreilor împotriva planurilor de a aplica în România „Soluția Finală”, deoarece împărtășea „standardele occidentale [...], privind drepturile umane și civile fundamentale”²⁰⁹.

Comparația tranzacțională este, deseori, legată de cea deflexivă, negaționistii conjurând, prin resemantizarea abuzivă a termenului „Holocaust”, la recunoașterea „Holocaustului împotriva poporului român”, a „Holocaustului roșu”, în spatele căruia s-ar afla evreii. Liderul PRM, C.V. Tudor, spunea, în 2001, că așteaptă „vremea când va fi recunoscut, oficial, și holocaustul împotriva românilor, cu nimic mai prejos decât holocaustul împotriva evreilor”²¹⁰. Încă din 1991, Tudor avea un răspuns ferm la întrebarea „Cine a adus bolșevismul, teroarea și crima în România?”: „evreii”²¹¹. Și-a păstrat opinia și în 2002, când afirma pe un post de televiziune că perioada stalinistă a fost „condusă de evrei”. “Nu are nimeni curajul să o spună? O spun eu, să mă împuște pe mine, să mă închidă pe mine că spun adevărul istoric”, brava liderul PRM²¹². Am citat mai sus cartea lui Gheorghe Buzatu, *Așa a început holocaustul împotriva poporului român*, în care vinovăția pentru suferințele românilor este proiectată asupra evreilor. Senatorul PRM Mihai Ungheanu a semnat în „România Mare”, în 1992-1993, un lung serial cu titlul *Holocaustul culturii române* (care va deveni, în cele din urmă, carte), unde culpabilitatea pentru impunerea liniei jidanoviste asupra culturii române și pentru distrugerea fizică și spirituală a intelectualității românești după război este atribuită evreilor.

După cum am menționat, formulări care țin de trivializarea comparativă apar și în discursul unor personalități politice de prim plan. Într-un interviu acordat în 2003 cotidianului israelian „Ha'aretz”, președintele Ion Iliescu afirma că Holocaustul nu ar fi

²⁰⁸ „Totuși iubirea”, nr. 12 din 2-9 aprilie 1992.

²⁰⁹ Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 392-393.

²¹⁰ „România Mare” din 22 iunie 2001.

²¹¹ „România Mare” din 25 octombrie 1991.

²¹² OTV, 31 iulie 2002. În aceeași emisiune, liderul PRM a pus la îndoială că în Holocaust au murit 6 milioane de evrei.

fost unic poporului evreu și că „mulți alții, printre care polonezi, au murit în același fel”. Iliescu mai afirma că, în timpul războiului, evreii și comuniștii au fost tratați similar și, în acest sens, a dat exemplul propriului tată, decedat la vârsta de 44 de ani, la numai un an după eliberarea din lagăr. Interviewatorul a observat că numai evreii și rromii au fost victimele-țintă ale exterminărilor, dar președintele român nu și-a reformulat afirmațiile pe moment²¹³. Cu toate acestea, discursul președintelui din 12 octombrie 2004 cu ocazia primei comemorări a Zilei Holocaustului în România avea să demonstreze că președintele a înțeles și internalizează adevăratele dimensiuni ale Holocaustului și rolul jucat de România în această tragedie.

Conform tipologiei noastre, președintele român s-a angajat într-o comparație competitivă. Astfel de afirmații sunt amendate prompt în plan internațional și, previzibil, interviul din „Ha'aretz” a atras proteste, în România, Israel și SUA²¹⁴. Ulterior, președintele Iliescu a luat inițiativa formării Comisiei pentru Studierea Holocaustului în România, sub patronajul său.

Nici poziția celuilalt președinte post-comunist al României, Emil Constantinescu, nu a fost lipsită de ambiguități. Într-un mesaj din aprilie 1997, după ce a afirmat că „planificatorii acestui genocid de neiertat nu au fost români”, a menționat că autoritățile române au organizat deportări, au înființat lagăre și au promovat o legislație rasială” și că „moartea inocenților nu poate fi nici iertată, nici îndreptată, nici uitată”. Constantinescu a mai declarat că „Este de datoria mea, în calitate de Președinte al României, al tuturor cetățenilor români, să fiu garantul acestei memorii, oricât ar fi ea de dureroasă; este de datoria mea să păstrez vie amintirea evreilor români care au căzut victime genocidului”²¹⁵.

În România, declarația lui Constantinescu a avut un ecou minor. Cu excepția revistei „Realitatea evreiască”, ea nu a fost nicăieri redată în întregime, nici măcar de către Radioul și Televiziunea de stat. Printre pușinii care au reacționat s-a numărat istoricul Floricel Marinescu, autorul unui articol extrem de critic la adresa lui Constantinescu, publicat în „Aldine”, suplimentul naționalist și fundamentalist al unui ziar democratic, „România liberă”. Marinescu afirma, utilizând comparația competitivă și pe cea deflectivă:

²¹³ „Ha'aretz” - English edition, 25 July 2003, www.haaretzdaily.com; transcrierea benzii, în „Evenimentul zilei” din 26 august 2003.

²¹⁴ Michael Shafir, *Negation at the Top*, loc. cit.

²¹⁵ „Realitatea evreiască”, nr. 49-50 din 16 aprilie-15 mai 1997.

„Socotind strict cantitativ, crimele înfăptuite în numele ideologiei comuniste sunt cu mult mai mari decât cele făcute în numele nazismului și al celorlalte regimuri similare. [...Dar] nici un membru marcant al evreilor nu și-a cerut scuze românilor pentru rolul pe care o parte din etnicia evrei l-au avut în subminarea statului român, în bolșevizarea țării, în crimele și atrocitățile comise. [...] Proportional, românii și România au pierdut și au suferit mult mai mult datorită regimului comunist, la instaurarea căruia evreii au avut o contribuție importantă, decât au suferit evreii din partea statului român pe timpul regimului Antonescu. (...) «Holocaustul roșu» a fost incomparabil mai grav decât nazismul”²¹⁶.

În mod surprinzător, la scurt timp după publicarea acestui articol, Marinescu avea să fie numit consilier prezidențial. Idei similare cu cele ale lui Marinescu erau împărtășite de numeroși intelectuali apropiați de formațiunile de centru-dreapta de la guvernare în timpul mandatului președintelui Constantinescu²¹⁷.

Influențele exilului

În scrierile a trei figuri importante ale exilului românesc se găsesc formule care intră în tipologia comparațiilor trivializante. Este vorba de Paul Goma, Monica Lovinescu și Dorin Tudoran.

Paul Goma, unul dintre puținii disidenți anticomuniști din România, exilat de la sfârșitul anilor '70 la Paris, a scris în ultimii ani mai multe texte²¹⁸ în care reclamă recunoașterea „Holocaustului roșu” împotriva poporului român, comis și cu contribuția

²¹⁶ „România liberă” din 7 martie 1998.

²¹⁷ A se vedea Alexandra Laignel-Lavastine, *Fascisme et communisme en Roumanie: enjeux et usage d'une comparaison*, în: Henry Rousso (sous la direction de), *Stalinisme et nazisme: Histoire et mémoire comparées*, Bruxelles, Editions Complexe, 1999, p. 201-246.

²¹⁸ Paul Goma, *Basarabia și „problema”*, „Vatra”, nr. 3-4, 2002, p. 43-41 și nr. 5-6, 2002, p. 32-46, precum și „Jurnalul literar”, nr. 5-10 din martie-aprilie-mai 2002, p. 1, 8-9; idem, *Basarabia*, București, Editura „Jurnalul literar”, 2002; idem, *Săptămâna roșie 28 iunie – 3 iulie 1940 sau Basarabia și evreii*, Chișinău, Museum, 2003 și București, Editura Vremea XXI, 2004; în 2003-2004, cartea a fost publicată în foileton în „Aldine”, suplimentul „României libere”. O replică adecvată, bazată pe documente de arhivă, a venit din partea lui Radu Ioanid, *Paul Goma între Belville și București*, „Observator cultural”, nr. 177 din 15-21 iulie 2003.

evreilor. Ideea de bază a ultimei sale cărți, *Săptămâna roșie*, reeditată și foarte mediatizată în România, este următoarea: „Holocaustul roșu pus la cale și de ei [de evrei] a început pentru noi, românii, cu un an mai devreme decât al lor: la 28 iunie 1940 – și nu s-a încheiat nici azi”²¹⁹. Goma susține că, după cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord Uniunii Sovietice, evreii, adulți dar și copii, au comis, cu ordin de la sovietici, dar și din „ură de rasă”, „ură de român”, nenumărate acte de agresiune și umilire împotriva Armatei române. Astfel de acte au venit „dinspre aproape toți evreii aflați în Basarabia și în Bucovina de Nord în acea Săptămână Roșie, înspre toți românii” (p. 171). Goma recunoaște, explicit și repetat, responsabilitatea României și „culpa comunității” pentru „abominabilul pogrom” de la Iași, pentru deportările în Transnistria (p. 20, 240, 248, 319)²²⁰, dar afirmă că atrocitățile au fost exclusiv rezultatul răzbunării, în condiții de război, pentru crimele comise de evrei (p. 18, 21, 190). Aceasta ar fi explicația – „adevărul interzis vreme de o jumătate de secol” (p. 256) – pentru reacția violentă a românilor, și nu politica regimului Antonescu, despre care Goma nu pomenește, sau antisemitismul din România, a cărui existență o neagă. Exilatul român cere „veșnică recunoștință” pentru Antonescu, „Mareșalul dezrobitor” (p. 244). Aproape la fiecare pagină, Goma glosează pe tema culpei evreilor, care ar fi adus comunismul (mai multe pagini sunt umplute cu liste de evrei comuniști), ar fi monopolizat suferința, făcând din contabilitatea cadavrelor o afacere (p. 10, 115, 183-199) și ar fi comis crime care au „întunecat-însângerat întreg secolul al 20-lea”. Scriitorul român cere condamnarea evreilor, acești „călăi nepedepsiți” (p. 186-187), prin organizarea unui „Nürnberg II” (p. 95, 170, 217, 274).

Așa cum se poate observa, cartea lui Goma ilustrează toate formele de trivializare prin comparație (accentul căzând pe comparația defectivă). Pe ansamblu, însă, aceasta este mai mult decât atât: constituie o veritabilă sinteză a negaționismului și antisemitismului, cum rar se poate găsi în literatura de limbă română.

Pe de altă parte, trebuie spus că Paul Goma se remarcă prin radicalitate, nu prin originalitate. În diferite combinații, idei similare au circulat și înainte în mediile de dreapta din România și exil. La 27 aprilie 1993, editorialista Roxana Iordache se

²¹⁹ P. Goma, *Săptămâna roșie*, 2004, *op. cit.*, p. 20. Sublinierea autorului.

²²⁰ Nu lipsesc, totuși, tentativele defective, Goma afirmând, de exemplu, la fel ca Ion Coja, că legionarii care au ucis evrei în timpul rebeliunii erau, de fapt, evrei îmbrăcați în haine legionare (p. 26-27); în apărarea lui Antonescu sunt citați „evrei normali”, precum Nicolae Minei, Al. Șafran, și cu această ocazie este menționat, semn tot al influenței lui Coja, *Testamentul lui Filderman*, care ar fi un act legalizat la New York, în 1956 (p. 22).

întreba, în „România liberă” când vor „îngenunchea” evreii în fața românilor, ca să își ceară scuze pentru ceea ce le făcuseră. Uriașul volum *Holocaustul roșu*, al cărui autor, Florin Mătrescu, trăiește în exilul german, a fost recenzat apreciativ, în ianuarie 1996, în „România literară”.

Tema „monopolului pe suferință” a apărut cu pregnanță în scrierile anticomuniste din exil și din România după izbucnirea controverselor legate de *Cartea neagră a comunismului*. Acest lucru poate fi observat foarte bine din articolele semnate în „România literară”, în a doua parte a anilor '90, de doi scriitori importanți din exil, Dorin Tudoran (curajos disident anticomunist, stabilit din anii '80 în SUA) și Monica Lovinescu (stabilită în Franța imediat după război). Făcându-se ecoul unor autori precum Stéphane Courtois sau Jean-François Revel, D. Tudoran și M. Lovinescu aplică la cazul României lectura făcută de aceștia situației din Franța și din Occident în general, lectură în care este denunțat refuzul stângii intelectuale și politice de a condamna și a explora critic comunismul cu aceeași energie cu care condamnă fascismul.

Ca și la Courtois și Revel, derapajele apar atunci când se explică de ce comunismul nu are parte de aceeași atenție ca și Holocaustul. Tudoran dă vina, într-un șir de articole din „România literară”²²¹, pe „monopolul asupra suferinței” – monopol „suspect”, „indecent”, „contraproductiv” – pe care „și-l arogă asupra tragediilor acestui secol un anume *lobby*”. „Nu ni se explică, scrie la un moment dat Tudoran, nici de ce evreii ar avea dreptul la un *lobby* internațional care să nu ne lase pradă amneziei, iar ceilalți, victime «doar» ale Gulagului, n-ar fi îndrituiți să pună sub acuzare «Holocaustul roșu»” (nr. 12/1998). Într-unul dintre articole, Tudoran își dezvoltă sursa de inspirație citând fragmentul „problemă” din Courtois, reprodus mai sus, care, după cum s-a văzut, pune defectele memoriei comunismului pe seama preponderenței căpătate de memoria Holocaustului și conține o întrebare cu o aluzie incriminantă la adresa evreilor. Imediat după citat, Tudoran exclamă: „Iată cum a fost posibil să apară indecentul monopol asupra durerii și tragediei. Iată cum a fost posibil să încolțească trufașa exclusivitate

²²¹ A se vedea Dorin Tudoran, *Nepoții gornștilor* (I-II), „România literară”, nr. 12 din 1-7 aprilie 1998; nr. 13 din 8-14 aprilie 1998; *Mitologii recurente*, idem, nr. 16 din 29 aprilie-5 mai 1988; *Șantajul* (I-II-III), idem, nr. 19 din 20 mai 1998; nr. 20 din 27 mai-2 iunie 1998 și nr. 21 din 3-10 mai 1998; *Gimnastica de întreținere sau pretextul Sebastian*, idem, nr. 22 din 10-16 iunie 1998; *Iubești poporul?*, idem, nr. 23-24 din 17-23 iunie 1998; *Practica și doctrina*, idem, nr. 26 din 1-7 iulie 1998; *Logica genocidară*, idem, nr. 27 din 8-14 iulie 1998; *Chestiunea epistemologică*, idem, nr. 28 din 15-21 iulie 1998; *Ocultarea sau Comuniunea Sovietică*, idem, nr. 29 din 22-28 iulie 1998; *Moscova și monitorizarlăcul*, idem, nr. 30 din 22-iulie-4 august 1998; *Lectura de rasă*, idem, nr. 32 din 12-18 august 1998.

asupra amintirii, reamintirii și comemorării. Iată cum și de ce și-a făcut loc șantajul, cum a fost prigonită dezbaterea și cum a fost instaurată tabuizarea” (nr. 29/1998). Tudoran nu îi acuză niciodată direct pe evrei că ar fi complici la uitarea „Holocaustului roșu”, dar, la fel ca și Courtois, o face aluziv, în întrebări retorice cu care își presară articolele.

Aluzia incriminantă găzduită, după modelul Courtois, în întrebări retorice apare și în scrierile a doi intelectuali marcanți din România. Este vorba de Nicolae Manolescu, directorul „României literare”, și Gabriel Liiceanu, directorul Editurii Humanitas. Deplângând condamnarea lui Garaudy în Franța, Manolescu se întreabă „Cineva se teme ca pierde monopolul dezvăluirii crimelor contra umanității?”, după care adaugă: „Ei bine, chiar pierderea monopolului asupra acestui fel de *lobby* se pare că-i neliniștește pe unii. E însă incorect și imoral să astupi gura celor care plâng milioanele de victime ale comunismului numai din teamă că nu vor mai rămâne destui să plângă milioanele de victime ale nazismului”²²².

Formulările lui Liiceanu seamănă cu cele ale lui Courtois: în 1997, într-un discurs ținut în fața FCER chiar de ziua Holocaustului, filosoful român se întreba: „... cum e cu putință ca acela care, într-un ceas al istoriei, purtase uniformă victimei să o îmbrace acum pe cea de călău?”²²³. Ideea este mai veche. Apăruse în 1995, într-o „Nota editorului” de la traducerea unui volum despre antisemitismul interbelic, în care Liiceanu își lua distanță față de cei „care sunt oricând gata să vorbească în calitate de victime, dar uită să se mărturisească în calitate de călăi”²²⁴. În jurnalul publicat în 2002, Gabriel Liiceanu își continua interogațiile: „E oare atât de greu de înțeles că mai întâi te răfuiești cu *răul pe care l-ai cunoscut*, care ți-a bulversat viața, care ți-a deturnat istoria, și de ale cărui consecințe nu poți scăpa nici după un deceniu de la ieșirea lui din scena? (...). De unde oare refuzul orgolios al coabitării în suferință? De unde această revendicare, ce nu admite să fie contrariată, de *victimă unică*?”²²⁵.

Monica Lovinescu scrie, în „Cuvânt înainte” la volumul *Diagonale*, în care și-a adunat articolele publicate de-a lungul anilor în „România literară”: „Mai e oare nevoie

²²² Nicolae Manolescu, *Holocaustul și Gulagul*, loc. cit.; în *Cum am devenit rinocer* (idem, nr. 32 din 12-18 august 1998), Manolescu completează că este vorba de un „monopol extrem de profitabil”.

²²³ Gabriel Liiceanu, *Sebastian, mon frère*, în Revista „22” din 29 aprilie-5 mai 1997, reprodus și în *Declarație de iubire*, București, Editura Humanitas, 2001, p. 5-23.

²²⁴ Idem, *Nota Editorului*, în: Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască” în România anilor '30*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 7.

²²⁵ Gabriel Liiceanu, *Ușa interzisă*, București, Editura Humanitas, 2002. Sublinierea autorului.

să mă întreb dacă resurgența obsesiei anti-fasciste nu e menită a camufla crimele reale ale comunismului și a-i ascunde pe făptașii lor? Întrebare desigur retorică, răspunsul e unul singur, inevitabil afirmativ. Negaționismului de dreapta îi urmează, depășindu-l în amploare, un negaționism de stânga²²⁶. Formula „negaționism de stânga”, dar și ideea ca atare sunt preluate de la Revel. Recenzând *Marea paradă*, M. Lovinescu scrie că a trebuit să apară Revel „pentru a vedea descrisă tactica prin care *datoria de memorie* în cazul nazismului slujește și ca pretext pentru a ne impune *obligația uitării* în ce privește Gulagul²²⁷. Într-adevăr, ideea apare de mai multe ori în cartea lui Revel și printre autoritățile academice pe care autorul francez le invocă în sprijinul ei se numără Ernst Nolte²²⁸ și Alain Besançon. Despre vederile „revizioniste” ale lui Nolte am pomenit, iar, în cazul lui Besançon trebuie spus că acesta este citat distorsionat. Revel susține că, „potrivit formulei lui Besançon, «hipermnezia nazismului» abate atenția de la «amnezia comunismului»²²⁹. Besançon este autorul celor două sintagme –, dar el nu afirmă nicăieri în faimoasa sa *Nenorocirea secolului* că „hipermnezia nazismului” împiedică, interzice sau abate atenția de la memoria comunismului²³⁰. Autorul francez constată cu regret modul diferențiat de amintire a nazismului și comunismului și oferă mai multe explicații pentru aceasta, dar nici una nu justifică interpretarea dată de Revel. Lectura *Nenorocirii secolului* prin grila Revel a fost popularizată în mediile de dreapta din Franța²³¹, inclusiv în cele ale exilului românesc²³², dar a fost preluată, simptomatic, și de formațiuni de extremă dreaptă²³³.

Modul diferit în care Alain Besançon, pe de o parte, și Jean-François Revel sau Stéphane Courtois, pe de alta, văd aceeași realitate este important. Besançon pledează, pe bună dreptate, pentru compararea și tratarea cu aceeași grilă a nazismului și comunismului, dar nu pune, ca Revel și Courtois, defectele memoriei comunismului pe seama memoriei Holocaustului. Aici stă diferența dintre comparația benignă și

²²⁶ Monica Lovinescu, *Diagonale*, București, Editura Humanitas, 2002, p. 6.

²²⁷ *Eadem*, p. 175. Sublinierea autoarei.

²²⁸ Jean-François Revel, *Marea paradă. Eseu despre supraviețuirea utopiei socialiste*, București, Editura Humanitas, 2002 (în Franța a apărut în 2000), p. 217; citatul din Nolte se găsește în corespondența F. Furet-E. Nolte, publicată sub titlul *Fascism și comunism*, București, Editura Univers, 2000, p. 127-128.

²²⁹ Jean-François Revel, *op. cit.*, p. 111.

²³⁰ Alain Besançon, *Le malheur du siècle. Sur le communisme, le nazisme et l'unicité de la Shoah*, Paris, Fayard, 1998, ediție românească Humanitas, 1999.

²³¹ De exemplu, Jean-François Revel, *Devoir de mémoire et Communisme*, „Le Figaro” din 12 februarie 2001.

²³² A se vedea, de exemplu, *Dan Culcer în dialog cu Paul Goma*, „Asymetria. Revista de cultură, critică și imaginație”, anul I, nr 2 din noiembrie 2000, <http://www.asymetria.org/culcergomafrench.html>.

²³³ Besançon este citat *via* Revel pe site-urile de pe Internet ale mai multor grupări și publicații radicale.

trivializarea prin comparație. Revel forțează interpretarea, pentru a-i servi în discursul său anticomunist, iar Courtois o face introducând o sugestie incriminantă la adresa evreilor. În România, au fost popularizate, prin vocile de autoritate ale unor D. Tudoran, N. Manolescu, G. Liiceanu sau M. Lovinescu, aceste din urmă interpretări, deseori prin utilizarea riscantă a unor formule („Holocaust roșu”, „monopol asupra suferinței” etc.) care circulă mai mult în mediile radicale.

Începuturile confruntării cu moștenirea trecutului

România se află la începutul unui proces de confruntare cu trecutul și de asumare a acestuia. Ca în orice început, persistă ambiguitățile, dar există semne care arată că lumea politică și intelectuală este ceva mai dispusă decât în urmă cu câțiva ani să abordeze trecutul dificil al României. Formarea Comisiei pentru Studierea Holocaustului în România este și ea un semn.

În istoriografie, negaționismul selectiv rămâne o componentă importantă²³⁴, dar există și istorici care abordează delicata problemă a Holocaustului cu profesionalism și probitate. Merită a fi menționați cu deosebire Șerban Papacostea și Andrei Pippidi, care au luat de timpuriu poziție împotriva tentativelor de reabilitare a mareșalului Antonescu²³⁵. Lucian Boia a procedat la o deconstrucție a mitologiei legionare, a mitului Antonescu și a stereotipurilor legate de evrei²³⁶. Primul istoric din România care a consacrat un capitol special destinului evreilor din România în perioada Holocaustului a fost Dinu C. Giurescu²³⁷.

Funcționează și instituții pentru cercetarea istoriei Holocaustului, printre care se distinge Centrul pentru Studierea Istoriei Evreilor din România, sub egida Federației Comunităților Evreiești din România, care, încă din anul 1990, a început o cercetare sistematică a Holocaustului. Până în prezent, au apărut cinci volume de documente pe această temă.

²³⁴ Ilustrativă este poziția lui Dan Berindei, președintele Secției de istorie a Academiei Române, care afirmă că „în România nu a fost Holocaust. Au fost niște deportări în Transnistria, a fost un *antechambre* al Holocaustului, dar nu Holocaust”, „Jurnalul național” din 8 mai 2002.

²³⁵ Despre atitudinile lui Șerban Papacostea se vede Michael Shafir, *Reabilitarea postcomunistă*, loc. cit, și Victor Eskenasy, *Istoriografii și istoricii*, loc.cit. Cele mai multe dintre articolele lui A. Pippidi despre Antonescu sunt incluse în volumul *Despre statui și morminte. Pentru o teorie a istoriei simbolice*, Iași, Polirom, 2000.

²³⁶ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997; idem, *România: țară de frontieră a Europei*, București, Editura Humanitas, 2001.

²³⁷ Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial*, București, Editura ALL Educational, 1999.

Au fost organizate sesiuni științifice de către diferite institute de cercetare din cadrul Academiei Române. Se remarcă și transformarea bastionului pro-Antonescu, care era fostul Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară – dirijat de Ilie Ceaușescu, din care au făcut parte numeroși istorici negaționiști citați în raport – într-o instituție de cercetare respectabilă²³⁸. Au apărut institute sau centre de studii la universitățile din Cluj, București și Craiova, precum și publicații în care este studiată istoria evreilor și a Holocaustului. Revistele de specialitate editate de institutele de cercetare cu tradiție și-au deschis sumarele pentru articole privind tragedia evreilor și a romilor. Manualele școlare au început să se schimbe în bine, dedicând secțiuni distincte Holocaustului, deși multe dintre ele abundă încă în inexactități²³⁹. Editurile publică și traduc un număr destul de mare de cărți privind trecutul evreilor, dar, încă, majoritatea lor apar la editura comunității evreiești, Hasefer. Istoricii tineri, dintr-o nouă generație, care nu sunt încă foarte vizibili și semnează doar studii pe teme restrânse, dovedesc că pot aborda perioada Holocaustului într-o viziune nouă.

În faza actuală, nu există încă o disponibilitate reală de a privi istoria evreilor din România ca parte a istoriei României. Această separație rămâne un obstacol major în calea evaluării critice a trecutului național.

²³⁸ Stă mărturie volumul editat de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, Mihail E. Ionescu, Liviu Rotman (eds.), *The Holocaust and Romania*, op. cit.

²³⁹ A se vedea Felicia Waldman, *Reflection of the „Jewish Problem” and the Holocaust in Romanian School Textbooks (1998-2002)*, <http://www.goethe.de/MS/buk/archiv/material/feliciawaldmanengl.doc>.